

monográfia*

Kujbusné Mecsei Éva

A megváltkozás időszaka II.

Nyíregyháza: mezővárosból örökváltott mezőváros

A második (Károlyiakkal kötött) örökváltás

1823 nyarán az előjáróság arról értesült, hogy a Károlyi család tagjai osztozkodni kívánnak. A június–augusztusi gyűléseken két fontos döntést is hoztak: egyrészt a Draskóczy János fiscalis által megfogalmazott kérvényt Benkó István főbíró, Kovács András, a nemesek hadnagya és Miskolczy Mátyás nótárius vigyék a földesurakhoz, másrészt Sexty András kezdjen hozzá a szállásföldek felméréséhez 1 kötélaljat 10 jugerumnak, 1 jugerumot pedig 1600 négyszögölnek véve.

A szeptember 6-án átadott kérvényt a Károlyi fivérek elfogadhatónak találták – annál is inkább, mivel lánytestvéreik kifizetéséhez pénzre volt szükségük. A Réthei Róth József jószágigazgatóval folytatott tárgyalás eredményeként a megváltkozás összegét 730 ezer bécsi értékű forintban határozták meg. Ebből 200 ezret 1824-ben, az 530 ezret pedig a következő két évben kellett kifizetni úgy, hogy az 1825-ben fizetett után 4, az 1826-ban fizetett rész után pedig 6 % kamatot számoltak fel.¹

A pénz előteremtéséhez – az előző váltsághoz hasonlóan – most is három forrásra alapozhatott Nyíregyháza: elsősorban a városi bevételekre, amelyek többnyire a regálékból és a lakosoknak termények, legeltetés alá kiadott földek béréből tevődtek össze.

A város bevétele 1824-ben 17007 jugerum szántó évi jövedelme 2 forintjával 34 014 Rft, a szőlők és gyümölcsösök cenzusának fele 1278 Rft, 1690 ház után járó egy-egy arany² fele 3802 Rft 30 krajcár, a regálékból 18 433 Rft 28 krajcár volt. Ingó és ingatlan vagyonban 110 665 Rft 14 krajcár, magánszemélyeknek adott kölcsönben 27 506 Rft feküdt. Az adósságként ekkor már csak 37 939 Rft-ot tartottak nyilván. Eszerint a város tiszta jövedelme a teljes megváltkozás előtt 158 082 Rft 12 krajcár volt.³

Másodsorban számolni lehetett a lakosokra kivetendő újabb váltságra – vállalva, hogy ezt az összeget sokáig kölcsönökből kell majd pótolni, hiszen ekkor még az előző váltságot sem fizette ki mindenki. 1824-ben a lakosok váltságtartozása a

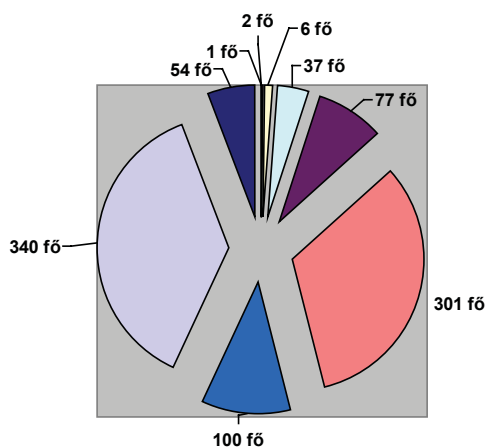
1. Uo. 76.

2. 1 arany = 4 Rft 30 krajcár

3. IV. A. 1. Fasc. 24. No. 666. 1824.; Cservenyák, 1987. 88.

* E rovatcím alatt jelentetjük meg Nyíregyháza Megyei Jogú Város monográfiájának már elkészült fejezeteit. (A szerk.)

kamatokkal együtt 30 888 váltóforint 11 krajcár volt.⁴ A teljes összeget 2094 főre számolták ki.⁵ Közülük 1176 szállásföld nélküli volt. A szállással bírók területarány szerinti megoszlása a következő:

■ 7 kötélalj ■ 6 kötélalj □ 5 kötélalj □ 4 kötélalj ■ 3 kötélalj ■ 2 kötélalj ■ 1,5 kötélalj □ 1 kötélalj ■ 0,5 kötélalj

A 2094 lakos közül 514-en adóztak szőlő és kert után (közülük 184-en szállásföld után is). Házaspárosok 1490-en voltak, fél házaspárosok 318-an, egyharmad házaspárosok 30-an, egynegyed házaspárosok 4-en kerültek az összeírásba. 252 adózónak nem volt háza.

A lakosokkal nem csak vagyonuk arányában kellett számolni az örököségi szerződés megkötésére készülő eljárásnak, hanem azzal is, hogy a városban élő nemességek külön egyezséget kössön arról, hogy a földesúri jog a város közönségére száll, minthogy a város közönsége egy testnek tekintendő, a közjövőköltségek közösen maradnak – ebbe olvadjon bele a nemesség malmának bevétele is – továbbá a nemesség a határban lévő föld után ezután is adózni fog, a közterheket is viselik személyes előjogaik megtartása mellett. Megmaradna az eddigi igazgatási szervezet, de felsőbb helyen csak a városi tanácsnak lenne törvényes jegyzőkönyve és pecsétje, és az adószedély is a tanács tudtával és engedélyével történhetne. A senatus döntene a nemesség és nem nemesség közötti peres ügyekben, a magistratus megbüntetne minden nemesség és közrendű lakost, aki vét a város szabályai ellen, a választott közönség pedig irányítaná a város gazdasági és politikai ügyeit. Bár az egyezés nem született meg, a szerződés most is, mint 1803-ban a város közönségének, nemességnek és nem nemességnek egyaránt adta át a földesúri jogokat.

A tárgyalás felgyorsításához leginkább mielőbbi hitelekre volt szükség. Az első fontos és sürgető feladatot annak a 110 ezer bécsi forintnak az előteremtése jelentette, amellyel a város képviselői: Benkő István, Kovács András, Draskóczi

4. V. A. 101/f. 37/37. 1824:46.

5. Cservenyák, 1987. 66.

János, Kobilitz Dáneiel és Sulyán József 1824 szeptember 13-án Szögyéni József királyi személynök előtt átadott a Károlyiak megbizottjának, Réthei Róth Józsefnek és Erdélyi Jánosnak, ezzel is megerősítve a megkötött egyezséget. Ezt követően kerülhetett sor a birtokba iktatási ünnepségre 1824. október 26-án.⁶

„... a grófok osztatlan birtokának fele része a curialis erdővel együtt 1824 október havában ünnepélyesen resignáltatott Erdélyi jog igazgató által; ki is az ez alkalommal meghívott számos vidéki uraság, a vármegye küldöttsége és a lakosok nagy sokaságának jelenlétében a piaczon a róm. Kath. Templom észak keleti szegleténél a város elöljáróinak kinyilatkoztatta a Károlyi grófok nevében küldetése célját; Dézsi György megyei főjegyző ezután ékes beszédet tartott, melyben egy részről a gróf Károlyiak érdemét emelte ki, másrészt a város múltját vázolta; mire a város részéről ennek fiscalisa draskóczi Draskóczy János a következő beszédet tartotta: »Tekintetes Honorum Director Úr! Ezen város közönsége, midőn a tekintetes úr kezéből a resignált jószágot ezennel által venné: a méltóságos gróf Károlyi háznak mind azon kegyességeért és pártfogásaért, melyet szárnyai alatt ezen közönségnekeleltől fogva mindekkoráig tagadhatatlanul tapasztalnia szerencséje vala, és amelynek valamint kezdetét, úgy eddig való és mostani állapotját is, egyszóval csaknem egész lételét köszönheti; mindezekért magát s jövődöbeli maradékát örökös hálaadosságra érezvén lekötelezettnek lenni, amidőn én általam ez alkalmatossággal hálaadó alázatos köszönetét tenné, önön érzéséből eredő kedves kötelességének tartja a Méltóságos Gróf Károlyi familia szakadatlanul való virágzásáért ezentul is könyörögni és azáltal is magát, valamint ezen város elöljáróit és lakosait jövődöre is a Méltóságos grófi familia nagyon becsült kegyességébe és szivességébe továbbra is alázatosan ajánlja.«”

Ezen teljes váltság emlékezetére a templomokban ünnepélyes isteni tiszteletek tartattak, a nép örömmünnepet ült s az ev.[angélikus] templom körül felállított mozsár ágyuk lövései hirdették az általános örömet.⁷

Ezután az erdőbe mentek, ahol Erdélyi János leszakított egy tölgyfagallyat és jelképesen ekként adta át az erdőt Benkő István főbíróinak.⁸

A megváltkozás után az új jogállást megjelenítő pecsétje lett a városnak SIGILLUM L.[iber] OPPIDI NYIREGYHÁZA 1825 körirattal. A pecsét külső peremén kalászmotívum. A korábbi szimbólumok csak részben maradtak meg a zárt pecsétképben, amelynek alján jobbra fekvő ekevas, fölötte nőalak, akinek bal oldalán egy, jobb oldalán két nyírfa látható, fölötte a korona, melynek keresztje átnyúlik a köriratba. A nőalak bal kezében lévő kalászok és a szőlőfürt arra a tornyos templomot ábrázoló címerpajzsra hajlik, amire jobb kezével mutat. A templom tornyán és végén egy-egy kereszt van.⁹

„Nyíregyháza megváltotta magát, még mielőtt az országgyűlés törvényesen engedélyezte az örökváltságot. Ezzel már akkor magasabb szintre emelkedett a mezővárosoknál, hiszen nem volt felettük földesúri hatalom, bár igazi várossá csak a rendezett tanácsú város jogállásának megszerzésével lett a település.”¹⁰

6. 1825. január 25-én Dessewffy József és Nyéki Németh Imre császári és királyi tanácsos, a királyi ügyek főigazgatója, valamint Rónai Hallesz Dániel kamarai fiscalis protestációt emelt az örökváltság ellen, de a Károlyiak nevében Jákó István reprobált az ellentmondásra. Részletesen lásd Cservenyák, 1974. 87.

7. Lukács, 1886. 231–232.

8. Cservenyák, 1987. 87–88.

9. A pecsétképeket és a leírást lásd Pecsétnyomatok és címerek Bereg, Szabolcs és Szatmár megye településeiből. Szerk. Csermely Tibor, Takács Péter. Nyíregyháza, 1988.

10. Orosz, 1983. 32.

Mínthogy a megváltakozást követően az átengedett földesúri jussok az egész közösséget illették, a váltságért fizetettekből — hasonlóan az 1803-as örökváltsághoz — a lakosoknak most is vagyonaik arányában kellett kivenni a részüket. A városi előljáróság számítása szerint a Nyíregyháza város határában fekvő földekre kivethető váltság az alábbiak megoszlásában összesen 400 418 rénes forint és 44 krajcár bevételt jelenthet.

„— Az ószőlő foglal 194 293 négyyszögöleket, számítván	17486 rénes forint	21 krajcár
— Újszőlő 101 676 négyyszögöleket	9150 rénes forint	51 krajcár
— Kisteleki 73128 négyyszögöleket	6581 rénes forint	32 krajcár
— Kötélalj föld 1600, számítván 10 köblöst, 120 forint	190 200 rénes forint	
— Gyümölcsös kertek, nyilas 236, fizet pro 50 forint	11 800 rénes forint	
— Ház 1720, pro 95 forint	163 400 rénes forint”	

Ezt az összeget 14 év alatt kellett kifizetni a váltság alá eső ingatlanokkal, tehát házzal, szállásfölddel és szőlővel bíró lakosoknak. Ehhez az összeghez számított még a kamat, amelyet azoknak a kölcsönöknek a törlesztésére fordítottak, amelyet az egy összegben fizetni nem tudó nyíregyháziak váltságának pótlására vett fel a város. Eszerint a számítás szerint 330 000 rénes forintot a communitas jövedelméből reméltek kigazdálkodni.¹¹

Honnan tudta előteremteni a szükséges pénzt a nyíregyházi gazda, és miként igyekezett sáfárkodni a köz javaival az előljáróság? Minden nyíregyházi lakos az ingó- és ingatlanvagyonának szabad adásvételi jogával bírva eladhatta állatait, szántóföldi terményeit, szótt-font áruit, végszükség esetén házának, földjének (szállás, szőlő, gyümölcsös) szabad értékesítésével is pénzhez juthatott. A fizetni nem tudókat kibecsültette az előljáróság. Ahhoz, hogy a városi lakosság nagyobb része fizetőképessé volt a megváltakozáskor, nagyban hozzájárultak a földesurakkal kötött szerződések, amelyek által egyrészt mentesültek a legnagyobb teher, a földesúri robot alól, ill. gazdánként egy aranyon kívül más szolgálattal nem tartoztak, másrészt az árenda révén néhányan közvetlenül, de közvetve a többség is részesült a földesúri haszonvételekből.

Hogy mennyire volt kifizethető a váltságösszeg, ahhoz érdemes figyelembe venni a pénz értékét, illetve a lakosság vagyoni állapotát. Váltságként egy kötélalj után 68, egy ház után 64, egy nyilas szőlő után pedig 50 forintot kellett fizetni akkor,¹² amikor egy öreg anyabirka 7, egy kimustrált kos 15, egy sertés 15, egy 1 esztendős üszóborjú 15, egy 4 esztendős tinó 80, egy hámos ló 150 váltóforint volt.¹³ Azok, akik 1824-ben eladták ingatlanukat, 1 kötélalj föld után — annak helyétől és minőségétől függően — 24–290 váltóforintot kaptak, míg városi házat 44–380 váltóforint közötti áron lehetett eladni.¹⁴

11. V. A. 101/j. Nyíregyháza mezőváros választott hites közönségének iratai. Örökváltság iratok. (a továbbiakban V. A. 101/j.) 47/47. 1825:24

12. Cservenyák, 1974. 82.

13. XV. 16. Uradalmi gazdasági számadások. 1825.

14. V. A. 102/d. 40/120. 1824:25.

Az alábbi limitált árakon lehetett megvásárolni mindazokat a ruhadarabokat¹⁵, amelyeket otthon a szövő-fonó, varrogató asszonyok nem tudtak elkészíteni, ill. azokat az élelmiszereket¹⁶, amelyeket a piacon lehetett adni-venni.

Az 1824-ben Nyíregyházán kapható ruhák és élelmiszerek ára

Férfi csizma	3–5 váltóforint	Sózatlan sertéshús fontja ¹	10 krajcár
Női csizma	3,20–4 váltóforint	Ószalonna fontja	10 krajcár
Gyerek csizma	1–1,30 váltóforint	Nyers faggyú fontja	8 krajcár
Nagyködmön	6 váltóforint	Közönséges gyertya fontja	12 krajcár
Szűr	3–5 váltóforint	1 tyúk	6 krajcár
Férfi mente	1–2 váltóforint	1 kövér lúd	24 krajcár
Dolmány	1,2–2 váltóforint	1 pulykakakas	36 krajcár
Nadrág	0,24–0,30 váltóforint	1 icce ² olvasztott vaj	18 krajcár
Lajbi	1–2 váltóforint	1 icce tejfel	18 krajcár
Szoknya	0,24–1,15 váltóforint	1 font túró	6 krajcár
Női mente	1,24–2 váltóforint	5 tojás	2 krajcár
Női hosszúruha	1,23–3 váltóforint	1 icce búzaliszt	2 krajcár
Férfi süveg	1 váltóforint	1 icce lencse, borsó	1 krajcár

A lakosok vagyoni állapotáról képet adó adóösszeírások és pusztabérleti szerződések szerint a városi házzal és szállásfölddel rendelkező gazdák mellett a zselléreknek is volt pénzelési lehetősége az árendált legelőkre hajtható állatok tartásával. 1824-ben a 2356 gazdának több mint 13 ezer állata legelt a közeli s távoli pusztákon.

Az adózás alá eső állatállomány 1824-ben

Adózó gazdák száma	Ökör	Tehén	Ló	Juh
2356 fő	2665	1916	3645	5214

Az állatoknak jó piaca volt, a gyapjút is helyben, a városháza udvarán vette át a kereskedő, a gabonának pedig a helybeli vásáron volt keletje – hiszen Nyíregyháza 1828-ra már a régió elsődleges piacközpontjává vált. Hogy az eladottakból mennyi készpénze volt egy-egy lakosnak, azt csak sejteni lehet. A városi kimutatás szerint pl. többen nyújtottak alkalomadtán vagy rendszeresen kisebb-nagyobb hiteleket, így pl. Blahunka János 1822-ben 1000, Suták Mihályné 1824-ben szintén 1000 váltóforintot.¹⁷

Néhány lakosnak pénzelési lehetőséget biztosított a Hegyalján a szőlőnapaszamos munka, néhányan pedig a salétromfőzésből próbáltak megélni.¹⁸

Egy-egy család vagyoni helyzetéről reális képet kapni nehéz, az elképzeléshez azonban jó adalékot nyújtanak az adóösszeírásokon túl a hagyatéki leltárak, ill. a

15. V. A. 108. 216. k. 1818:7.

16. V. A. 102/c. 39/119. 1823:23.

17. V. A. 102/i. Nyíregyháza mezőváros választott hites közönségének iratai. Ürészéki iratok. 80/60. 1834:26.

18. A XVIII. század végén a környéken báró Vay Miklós nyert királyi engedelmet arra, hogy Szabolcs, Bihar és a velük szomszédos megyékben a szabad ég alatt lévő földből évi harmincezer mázsa salétromot készítsen. Az 1800-as évek első harmadában tízen foglalkoztak salétromfőzéssel. A legtöbb salétromszerű a Bujtoson volt. A főzést a kállói adminisztrátor ellenőrzése alatt sorrendben végezték a gazdák.

végrendeletek is. Özvegy Hogyan Andrásné Zajatz Mária 1823-ban vette számba hagyatékolási céllal vagyonait. Ő a házasságba vitt egy kötélalj szállásföldet egy házikóval és szalmából rakott istállóval együtt, egy ökröt, egy tehenet és egy lovat. *„Rész szerint az urammal szerzettem, úgymint: a városban Hogyan János és Ilavszki Mihály közt lévő házamat... A váltságnak kifizetésére requiráltató pénzt, valamint a kisteleki szőlőkben volt egy fél nyilas szőlőt, melynek az árába mindazonáltal én magam férjem halála után fizettem száz, 100 rénes forintot. De ezen szőlőt idővel, mikor János fiamat házасítottam, eladtam százhetven, 170 forintért, melynek egy részét János fiam mindjárt lakodalmakor magára elköltötte. A hátralévő részét pedig Királyteleki pusztának kifizetésére fordította. Egyszóval én azon pénzben semmiképpen nem részesültem, hanem a fiam még a feljegyzetteken kívül vett magának egy kanca lovat és egy kanca két esztendős csikót. Volt még egy kevés marha is a férjem halála után, nevezetesen kettőszázötven, 250 forint bankóban, melyekhez én is idővel adván a magam vászonból lett szerzeményemből kettőszázötven, 250 forintot, János fiamnak csináltattam egy vasas s becsületesen elkészült szekeret. Azon kívül a magam szerzeményéből egy ekét harminc, 30 forinton bankóban. Van még a házi bútorokból egy élésláda, egy szekrény, két szuszék, esztovata, csüllő, egy nyoszolya hozzá tartozó ágybelivel, egy kis véka, egy új testamentum könyv, egy tót Zsvota Studnice nevű könyv, két Tranoscius nevű könyv, egy énekes könyv, egy rézüst, egy mángorló sulyok, egy asztal lócákkal együtt.”*

Ripulya János, 1824. márciusában kelt testamentumában az alábbi javait sorolja elő: *„egy: a városban Morauszki János és Tomasovszki György szomszédságában lévő fél portán épült házam, melyet az első feleségemmel a boldogult ipamtól, néhai Balás Jakabtól 200 rénes forintokon még 1810-ben vettem; kettő: egy fél nyilas orosi határban lévő szőlőm, melyet a nevezett feleségemmel úgy szereztem, hogy a feleségem successioba kapván 120 rénes forintokat, azon a pénzen 10 rénes forintért vevődött.”*

Krajetz Mihály 1825 februárjában íródott végrendeletében az alábbiak olvashatóak: *„következendő vagyonaím is vagynak, melyeket rész szerint az édesatyámtól megkaptam, rész szerint magam is megszereztem magamnak. Van pedig elsőben is a városban a Debreceni utcán Palitz Mihály és Lavrentsik János házok között fekvő házom, melyet az édesatyám után megkaptam. Másodszer szállásom 3 kötélalja valóval, melyekből egyet én magam megszereztem ezen mostani második feleségemmel, kettőt pedig az édes szüleimtől megkaptam. Harmadszer vagyon egy félnyilas szőlőm az orosi határban, melyet szinte ezen második feleségemmel megszereztem. Negyedszer vagyon egy fél kertem, ötödször vagyon öt hámos lovam és egy kétesztendős csikóm, hatodszor vagyon hat jármos ökröm, kettő kétesztendős ökörinó, négy rúgott borjú, hat tehén, egy azokból a menyemé, és eszerint csak öt tehén, negyven fejős juhok, ürü és kos 15, bárány 23. Hetedszer tíz darab sertés, aki udvari, hízóba négy darab. Nyolcadszor vagyon három vasas szekere, két eke, hozzávaló eszközökkel, két vasas berena. Kilencedszer vagyon a megírt lovakhoz és ökrökhez szükséges [szerszámok]. Tizedszer szállási épületek, úgymint ház, lovakhoz estálló, szarvasmarhának két ajtóra való estálló, granarium, pelyvás és akol. Vagynak még házi bútorok is.”¹⁹*

A második váltságra 1824-ben végül a lakosoktól 60 316 rénes forint gyűlt össze. A váltság fizetéséhez így a legjelentősebb forrást a kölcsönök jelentették. A városi levelező könyv szerint a személyesen eljáró deputátusok mellett 72 hitelt

19. V.A. 102/k. 47/47. 336.

vagy a kölcsönszerzéshez segítséget, ajánlást kérő levelet írtak és küldtek szét az előljárók Béctől Budáig, Eperjestől Egerig. Vallástól, jogállástól, kortól és nemtől függetlenül kérték az ismerőseiket kölcsönadásra, ill. hitelszerzésre – ajánlva a segítségért kisebb-nagyobb honoráriumot is. A törekvés sikerét mutatja, hogy a XVIII–XIX. században több száz hitelezője lett a városnak, közöttük a földesúri plenipotentiárius, Rácz Demeter, a fiscalis Mittuch Ferenc, bécsi és pesti hercegnek, közel és távol lakó földesurak, a város polgárai és egyesületei, a szélesebb régió egyházi, jogi, és magánszemélyei.²⁰

A szerzeágazó kapcsolatokra példa az az útvonal is, amit 1824-ben, a Károlyi örökváltság kifizetéséhez szükséges pénzt kölcsönözni kívánó küldöttségek tettek. Benkő István főbíró a nemesek hadnagyával, vagy 1-1 esküdttel járt ez ügyben pl. Fancsalon Lehoczky Dávid prédikátornál, Mikóházán Koi Komáromi István Abauj megyei alispánnál, Nagyváradon Özv. Pataky Jánosné Veres Katalinnál, Késmárkon Hommer Friderikánál, Gölnicen Duronelli Andrásnál, míg más deputátusok Nagykárolyban keresték fel Brósz János patikáriust, Nagyváradon Lányi Márton táblabírót és regisztrátort, Debrecenben Pénczeli József táblabírót és Kálmán János tiszteletes feleségét, Ladányi Juliannát, valamint Bécsben báró Frimont Jánost, Pálffy grófnét és De Ligne hercegnét.

Ez évben 461 250 rénes forintot hiteleztek, amely után 1826-ig 20058 rénes forint 20 krajcár kamatot kellett fizetni. A kapitális és az interes visszafizetése mellett a hitel egyéb kisebb kiadásokkal is járt. Gondoljunk itt a pénzért menő küldöttek útiköltségeire, a magukkal vitt „kedveskedő ajándékokra”. És mivel a megnyert hitelek törlesztéseit kölcsönadónként változó időben, különböző helyekre kellett vinni, itt is jelentett némi költséget a deputátusok útiköltsége és diurnuma.²¹

A hazai nehézkes, magán- és jogi személy által nyújtott hiteleken alapuló kölcsönügyletek ellenére azonban a város meg tudta szerezni időre a szükséges összegeket.²² Általában elfogadható feltételekkel, 4-6 %-os kamatra, és többnyire hosszabb lejáratra kapott pénzt. 1824–1826 között összesen 550 792 forintnyi kölcsönt vett fel Nyíregyháza.²³ A XVIII. század végétől folyamatosan kisebb-nagyobb összegeket, az első váltság alkalmával pedig igen tekintélyes nagy összegű pénzt kölcsönzött város nem vesztette el hitelét az évek folyamán, jó adósnak bizonyult.²⁴

Hogy mennyibe kerül a nyíregyháziaknak a két örökváltság, az még a jogi procedúra megindítása előtt beláthatatlan volt, de még 1824-ben sem igazán lehetett tudni a várható költségeket. Ugyanis az örökváltság-szerződésekben meghatározott összeg előteremtéséhez felvett hiteleket éveken át kellett törleszteni. A tőke visszafizetése mellett tekintélyes summát jelentettek a kamatok is, de számolni kellett a „meggyőzés és kedveskedés”, valamint az utánjárás költségeivel is. Egy-egy évben 10 ezer forintot is meghaladta ugyanis az interesfizetéssel vagy tőkefelvétellel megbízott deputátusok útiköltsége. Ha egy-egy küldöttség útra kelt, akkor Egerbe, a Felvidékre, Bécsre, Budára menendő 1-2 hetet voltak távol, utaz-

20. 1804 és 1829 között majdnem egymillió forintnyi hitelt vett fel a város 66–50 000 forint közötti összegekben 4-6 %-os kamatra.

21. V. A. 101/j. 47/47. 1825:24.

22. Az országban volt több olyan, jó gazdasági körülmények és széles jogi lehetőségek között élő mezőváros, amely azért nem tudott megváltkozni, mert nem kapott hitelt, saját erejéből pedig nem tudta előteremteni a szükséges összeget. Kossuth 20 helységről tudott, amelynek a hitelhiány miatt hiúsult meg a váltsága.

23. A hitelfelvétel természetesen a kölcsöntörlesztésekhez a későbbi években is folyamatos.

24. A váltságkassza perceptorának feladata volt a pontos törlesztés felügyelete.

tak, megszálltak, ettek, ittak – sőt 1811-ben (ha már Budán voltak és „kifizették az átkelést a Dunán”) néhány napot maradtak, körbe néztek,²⁵ sőt a megégettek felségélyezésére pénz is adtak. Ezen kívül rendszeresen fizetni kellett a szerződésért (papír, megírásuk, ügyvéd stb), sőt a hitel közvetítőjének is járt némi honorárium. Mindezek az egyveleges kiadásokat terhelték. Nem hagyhatók továbbá figyelmen kívül azok a költségek, amelyek a megváltkozás során a közösségre ruházott földesúri jogokkal való éléshez szükséges feltételek biztosításához voltak nélkülözhetetlenek. Így a gazdálkodás szervezéséhez 60, majd 100 főre növelték az electa communitas tagjainak számát, létrehoztak egy 6, majd 12 fős igazgatószolgálatot megbízott szenátust, kialakították a váltságösszegeket (kiadások és bevételek) kezelő váltságpénztárat.

A kölcsönök összegét tekintve 1824 és 1826 között 550 792, 1827-ben 160 503, 1828-ban 44 940, összesen 756 245 váltóforintot vett kölcsön a város.²⁶ A kölcsöntörlesztés futamidejét mutatja a váltságkassza 1828. évi számítása,²⁷ miszerint ha a hitelezők megadnák 748 913 forint 16 krajcáros tartozásukat, akkor a város bevételeit és kiadásait áttekintve pl. 34 206 forint kölcsöntőkét tudnának visszafizetni ebben az évben.

1836-ban 6 %-os kamatú kölcsöne 551 299 forint, 5,5 %-os 75 000 és 5 %-os 179 140 – összesen 805 439 forint volt még a városnak.²⁸ A lakosok az óváltságba 13 358, az újváltságba 141 151 – összesen 154 711 forinttal tartoztak.

A felvett hitelek, valamint a lakosok által befizetett adóból és a városi jövedelmekből az 1830-as években tett számítás szerint az alábbiakat fizették megváltkozás díjba:

„Nyíregyháza városa által fizetett fassionális summák”²⁹

A Dessewffyeknek összesen	163 047 ft 44 xr
Meskó vagy Semseyéknek	163 597 ft 44 xr
Jékelfalusynénak	55 808 ft 15 xr
Laffertéknek	118 136 ft 6 xr
Ahánynak összesen	500 590 ft 6 xr
Károlyiéknek	730 000 ft

Összesen: 1 230 590 ft 6 xr”

Ha a kölcsönök kamatait és az egyéb járulékos költségeket, valamint a város életének átszervezését igénylő kiadásokat is beleszámoljuk, akkor az első és második örökváltságra fizetettek közelítik a két millió forintot. Nem csoda hogy nemcsak a vármegyében, hanem a régióban sem tudott ilyen típusú szerződésre vállalkozni egyetlen közösség sem.

Bár sok pénzt, időt és fáradságot igényelt a megváltkozás, a város földesúri jogokkal bírván nagy automómiát, ítélkezési szabadságot, gazdasági lehetőségeket

25. Nyitottságukra jellemző, hogy egy-egy út során igyekeztek megnézni, sőt hasznos tapasztalatokat szerezni a joggyakorlat formáiról, a hatékony közigatás összetevőiről, a technikai újdonságokról.

26. Cserevnyák László számítása. Lásd Cserevnyák, 1987. 88.

27. V. A. 101/j. 41/41. 1828:8.

28. A hitelek azonban nem csak a kölcsöntörlesztéshez kellett, hanem forrásként is funkcionáltak, vagyis a kölcsön kapott készpénzt a beruházásokhoz is felhasználták, sőt haszonnal meg is forgatták, hiszen a város az 5 %-os és a hosszú lejáratú hitelek adta lehetőséget kihasználva általában rövid határidőre és 6 %-os kamatra maga is kölcsönzött kisebb-nagyobb összegeket, főleg helybeli polgároknak és a közelben lakó földbirtokosoknak.

29. V.A. 101/j. 41/41. szn. 1839?

kapott – „Nyíregyházán láttam egész nagyságában az örökváltság eszméjét, magát tanúsítani”³⁰ – írta Madách is, de a nagy álmot mégsem tudták valóra váltani.

A szép reményekkel indult és nagy anyagi terhet jelentő megváltakozás után azonban a történelmi-politikai helyzet már nem kedvezett ahhoz, hogy a település megkaphassa a szabad királyi városi címet. Minthogy a megváltakozást törvény még ekkor nem szabályozta, az egyezés magánföldesúri szerződésnek számított. Így Nyíregyháza hivatalos jogállása 1824 után sem változott, továbbra is mezőváros maradt. A földesúr nélkül maradt közösség előjáróinak azonban –élve statutumalkotási jogukkal – határozni kellett arról, hogy az új jogokkal miként éljen a nyíregyházi közösség. A hasonló helyzetben lévő városok: Kecskemét, Nagykőrös és Rimaszombat példájára az előjáróság olyan szabályrendeletet igyekezett alkotni, amely rögzíti a megváltakozás utáni élet kereteit. Az előjáróság a város közönségének átengedett jogokkal élve azok számára igyekezett előnyöket biztosítani, akik anyagi terhet is vállaltak a szabadságért. A megváltakozásban való részvétel szerint kategorizált lakosok vagyonát érintő magánjogi kérdések mellett rögzítette a statutum a most már a vérbíróság kivételével minden ügyben helyben történő pervitelt.

Azt 1826-ban írásba foglalt „Szabad Nyíregyháza rendszabásai”-ban³¹ 21 statutumot foglaltak bele. A polgári állapotról, az igazgatásról, a közhasznok és terhek viseléséről és a polgárosításról 10 rendelet intézkedik.

A szabályrendelet rendelkezik a tisztújítás rendjéről, a döntéshozó testületekről: a választott közönségről, valamint a bíraskodási joggal felruházott tanácsról, illetve a főbíró feladatköréről, számadásáról.

A korábban változó időpontokban tartott tisztújítást most olyan napra rögzítették, amelyen mindenki a városban van és részt tud venni a választásban. Az 1826-os statutum kimondta, hogy városi hivatalra csak városi polgár választható: *„A főbírónak elválasztása ekképpen történik: minden esztendőben Karácsony ünnep után való második napjának, mint a bírói választás idejének beállását megelőző utolsó város gyűlésében maga a választott közönség votuma által hat tanácsbeli és tizenkét választott közönségbeli személyekből álló deputatiót nevez ki. Ezen deputatio a bírói választás napját megelőző este a városházánál öszeülvén a bírói hivatalra candidálandó hat személyekről elébb tanácskozik, annak utána pedig egyenként egy oldalszobába menvén, ott ki-ki vallás és nemesi vagy polgári rangkülönbség nélkül tetszése szerint a candidatióra legérdemesebbnek vélt tanácsbeli és választott közönségbeli hat személyeket a jegyző által egyforma nagyságú papírosra felirat, s magához vévén az eszerint általa tett candidatiót foglaló papírost, azt a többi deputált személyekkel egyszerre s öszekeverve, a már együtt ülő egész deputatióknak beadja. Mely papírosok egyről egyre megvizsgálatnak, s amely hat személyek eszerint legtöbb votumot nyertenek, azok másképp, a közhíradással is öszeegyűjtött polgárok előtt, mint bírói hivatalra candidált személyek felolvastatnak és a polgárok votizálásra bocsátatván, az eszerint legtöbb votumot nyert személy főbírónak kineveztetik. A főbírónak elválasztása után nyomban a vicebírónak választása vétetik elő, eképpen minekutána a bírói választás napját megelőző este öszeegyűlt deputatio a főbírói hivatalra való candidatiót elvégezte, ugyanazon megírt módon a vicebírói hivatalra kétrendbeli, úgymint az egyiket csupa nemes, a*

30. Madách Imre Sontágh Pálhoz. Lásd Cservenyák László: Nyíregyháza örökváltsága. In: Tanulmányok Nyíregyháza újabbkori történetéből. Szerk. Hársfalvi Péter, Mann Miklós. Nyíregyháza, 1976. (a továbbiakban Cservenyák, 1976.) 33.

31. V. A. 101/h. 39/39. 1826:3.

másikat csupán polgári rendből való személyekből álló candidatio vicebíró elválasztása végett felolvassa, és pedig oly móddal, hogy mivel mind az eddig is observált szokásnál fogva, mind pedig azért is, mivel ennek utána az egyik bírói hivatalhoz egyszersmind a nemesek főhadnagyi hivatala³² is kötve léssen, a deputatio teljes figyelmét fogja arra fordítani, hogy ha a főbíró polgári rendből választatott, ezen esetben a vicebírói hivatalra nemes személyekből álló candidatio és megfordítva, ha főbírónak nemes személy választott el, vicebírónak nem nemes személyekből álló candidatio olvastasson fel."

A titkos szavazáshoz 1832-ben megfelelő eszközt is szerettek volna beszerezni, ezért megbízták a főbíró, hogy akár helyben készíttessen, akár a debreceni vásáron vegyen a voksoláshoz egy hat fiókos, záros ládát, ahhoz száz darab megbélyegzett golyót, amelyhez „a láda lyukai úgy alkalmaztassanak, hogy belől bőrzacskó által a fiókokból a golyóbisok felnyitás nélkül ki ne vétethessenek.” A szavazóláda úgy működött, hogy minden szavazó kapott egy golyóbist és egy üres szobában abba a fiókba tette, amelyiken az általa választott jelölt neve szerepelt. A voksolás végén, amikor a ládát a gyűlés előtt kinyitották, harag és részrehajlás nélkül lehetett megállapítani, hogy ki kapott több szavazatot, csak össze kellett számolni a golyóbisokat.³³

1833-ban majd még inkább szűkítették a bíróságra választhatóak körét kimondva, hogy a fő- és vicebírák egyedül senatorokból választassanak. A jelölést a választott közönség által kinevezett küldöttség tette meg a meghívott szolgabíró előlülésével. Nem lehettek itt tagok a bírák, senatorok, a nótárius és a fiskális. Mindkét tisztségre 4-4 személyt jelöltek, a „választás pedig a választott közönség tagjain és az új rend szerint kinevezendő többi polgárok által fog történni.”³⁴

A statutum meghatározza a főbíró hatáskörét is, kimondva, hogy ő „a város minden politicai és oeconomiai tárgyainak fő inspectora”. Szükség esetén összehívhatta a választott közönséget, felügyelt az eljárásokra, a hivatalnokokra, a regale beneficiumokra, illetve arra is, hogy a közterhekből és közjövödelmekből mindenki egyformán részesedjen. Kötelességei közé tartozott a pénztárak felügyelete, a város számadásainak gyűlés elé terjesztése, sőt a választott közönség által ráruházott feladatok elvégzése és az azokról való beszámolás is.

Ha valakit kötelességteljesítésének mulasztásán kapott, azt szóban meginthette, illetve a választott közönség elé terjeszthette az ügyet. Fontos feladatai közé tartozott a városiasság jegyeire felügyelni: vigyázta az utcák tisztaságát, a határbeli utakat, a határjelzőket. Szükség esetén prókátort vallhatott.

Feladatainak nagy részét az igazságszolgáltatással kapcsolatos teendők alkották: „Mínt hogy pedig senki önnön ügyében magának bírása nem lehet, tartozik ki-ki aziránt illető bírásához folyamodni.” A kisebb ügyek orvoslására a fő- vagy a vicebíró magához vett két esküdtet a jegyzővel kihallgatta a panaszost és szóban intézkedett. Ha a hozott ítéletben a felek nem nyugodtak meg, akkor a tanács elé utasították őket.³⁵

Ebben az időszakban már a főbírói tisztség hivatallá vált, a nagy hatalmú, számos kedvezménnyel bíró, sőt már rendszeres fizetést kapó elöljáróság nem a közönség által egy évre rájuk ruházott nyűg volt a szállásukon gazdálkodni akarók

32. A hadnagyi szék elöljárójaként a nemesek hadnagya 1786-tól intézte a nemesek egymás közötti ügyeit és az adójuk beszedését.

33. V. A. 101. 5/5. No. 38. 1832.

34. Uo. No. 335. 1833.

35. V. A. 101/h. 39/39. 1826:3.

számára, nem megtiszteltetés. A jelöltséget sem utasította már vissza senki otthoni körülményeire hivatkozva. A gazdasági, jogi eredményeket elérő fő- és törvénybírók, akiknek akár huzamosabb időre is bizalmat szavaztak a lakosok, szívesen vállalták a tisztséget – sőt olyan is volt, akit évek múlva újra és újra megválasztottak.

**Több évre választott nyíregyházi fő- és törvénybírák
a második örökváltságot követő évtizedekben**

Név	Főbíró	Törvénybíró
Benkő István	1820, 1823–1825, 1827, 1829, 1833–1834	1817, 1835
Huray János	1830–1831	1828
Suták Sámuel	1832	1830–1831
Kralovanszky András	1835–1840, 1847–1848	1834, 1841–1843

Ebben a szakaszban, a XIX. század elején teljesedett ki azoknak a családoknak a köre,³⁶ akik már tulajdonképpen a betelepedés utáni évektől vagyontételegük, illetve a közösség életének, gazdálkodásának irányításában való részvételük révén mind befolyásosabbá váltak.

**A fő- és törvénybírói tisztséget leggyakrabban viselő családok
(1753–1837)**

	Családnév	Főbb tisztséget viselő családtagok száma	Tisztségviselés kezdete
1.	Bencs	10	1756
2.	Bogár	9	1784
3.	Garay	9	1762
4.	Huray	6	1797
5.	Kováts	18	1755
6.	Marko	10	1753
7.	Sulyán	5	1754
8.	Szmlár	7	1756
9.	Trsztynszky	9	1756
10.	Zajacz	6	1754

A befolyásos családok mellett egy-egy időszaknak megvoltak a domináns személyiségei is. Legkiemelkedőbb közülük az örökváltságot bonyolító két főbíró, Gerliczky/Szuchacs Mátyás és Benkő István. Benkőről az 1833-ban kiadott városi biznyságlevélben ez olvasható: „városi jegyzőkönyvünket megtekintvén ezek örömmel emlékeztek bennünket vissza azon hosszú évsorokra, melyek alatt a folyamodót szakadatlanul majd egy, majd más városi hivatalokba állandóul közöttünk láthattuk, ugyanis, minek utána még az 1807. és 1808. esztendőben úgymint a számvevő kiküldöttség egyik tagja, a közjő iránt való buzgóságát és közszolgálat viselésében való pontos szorgalmatosságát csakhamar nyilván kitüntette. Legelőbb is az 1809. és 1810. két esztendőben mint utca kapitány, hovatovább az 1811., 1812. és 1813. esztendőben három esztendőig mint borbíró, majd az 1814. 1815. és 1816. esztendőben ismét három esztendőig mint pusztainspector magának városunk iránt máris jeles érdemeket szerezni kezdett. Az 1817. esztendőben már 36. Bogár, Garay, Kováts, Markó, Sulyán, Szmlár, Trsztynszky családok.

vicebírónak választatván, különösen ezen időtől oly annyira érdemesítette magát, hogy ezóta egész e jelenig szakadatlanul tagja volt tanácsunknak, felváltva mint senator és főbíró, úgy hogy nyolc esztendőig a senatori, ismét nyolc esztendőig a terhes főbírói hivatalban nemcsak elválasztatott, de azokat mindenkor a legkiválóbb pontossággal és buzgósággal olyannyira viselte, hogy vele való tökéletes megelégedésünket teljes mértékben megnyerte. Ugyanis azon 25 esztendő alatt, melyekből kettő az utca kapitányi, 3 a pusztainspectori, 3 a borbírói, 8 a senatori, 1 a vice-, 8 pedig a főbírói hivatalokban töltött, éppen azon nevezetes kora érlelődővén városunknak, melyben a maga fiatalabb zsengéjéből e jelen, hála az egeknek máris virágzó férfiasabb korára felemelkedhetett. Éppen ezen időközre estek leginkább azon terhes körülmények, melyek midőn a köz előmenetelét egyrésztől terhesítették, másrésztől igen hathatós rugók voltak azon módoknak elővételére, melyek már boldogabb létezetünket kieszközölni a várost buzdították, hogy pedig ezen segítő módoknak feltalálásában és okos előrelátással intézett kivitelében magát a folyamodó városunknál igen jelesen érdemesítette, minekutána a számadások vitelében a megkívántató jó rend behozatott az oly költséges közkonyha-tartás, és ezáltal tetemes kiadások eltöröltettek, a méltóságos volt földesurasággal volt kétes viszonyunkat a szerencsésen megnyert tökéletes kiváltás és örökös megvevés által megszüntettük, a városi politia közbátorság, igazság rendes kiszolgáltatása, közcsinosodás és az egész közdolgozók vitele szembeűnő előléptetéseket nyerne, s általyán véve városunk e jelen rendesebb és virágzóbb helyezettjére emeltetett. Szíves érzéssel teszünk nyilvános vallomást arról, hogy mindezeket igen nagy részben egyenesen a folyamodónak, városunk közjava iránt való jeles buzgóságának és fáradhatatlan szorgalmának tulajdoníthatjuk, s örömmel tapasztaljuk ezen megkerestetésbeli alkalmatosságot, azaz, hogy vele való tökéletes megelégedésünket, melyet jegyzőkönyveink is örökíteni fognak, e jelen hiteles bizonyság- és ajánlólevelünk által is kinyilatkoztatathatjuk, ajánlván ötet mindenüvé, ahol a közjó előmozdítása iránt való nemes buzgóság és a fáradhatatlan munkásság a magok méltó becsét és jutalmát a köztiszteltetésen felől is elnyerendtetik.³⁷

Ennek az időszaknak az egyik jellemzője az, hogy a bíróságra jelölt gazdák elég tehetősek voltak már ahhoz, hogy a szálláson lakó fiaik mellé szolgálkat fogadva gazdaságukat akkor is zavartalanul folytathassák, ha őket a közösség ügyei bent tartották a városban.

A másik fontos feladatkör, amit az 1826-os rendszabás meghatározott az a tanács (senatus) hatásköre volt. A rendeletet alkotók figyelembe véve a szokásjogokat is a közönségének átengedett földesúri jogok közül az igazságszolgáltatást és a hozzá tartozó vagyoni jogi viták rendezését teljesen a tanács kezébe adta. A tanúk megidézésétől az ítélet végrehajtásáig, a pereskedő felek közötti vagyoni megosztástól a testamentum hitelesítéséig ott kellett lennie egy-két tanácsbelinek. Felhatalmazást kaptak a rendkívüli esetekben: tűz-, marhavész, járványok stb., idején a szükséges intézkedések megtételére, ha lehetséges, akkor a megelőzés megszervezésére. A tanács intézkedésének jogköre kiterjedt az utcák és házak regulációjára is.

A tanács előlülője továbbra is a főbíró volt. Rajta kívül részt vett az üléseken a vicebíró, a tizenkét tanácsbeli, a város fiskálisa, jegyzője, a két árvagyám, a perceptorok és tiszteletbeli senatorként a korábban bíróságot viselők. Ahhoz, hogy a tanács magistratust formálhasson, hat tanácsbelinek kellett jelen lenni. A mezei

37. V. A. 101. 3/3. No. 469. 1832.

nagymunkák: kaszálás, aratás és szüret idején, vagyis júliusban, augusztusban és októberben, illetve a sátoros ünnepeket megelőző s követő hetekben, és a törvényben megírt decretalis napok kivételével az üléseket minden héten pénteken tartották. Ha az ügyek sokasága megkívánta, akkor csütörtökön is ülészetek.

A 12 tagot úgy választották, hogy az arányosan képviselje a lakosságot, vagyis egyharmad nemesi származású, illetve hat evangélikus és két-két római, görög katolikus és református volt. A hivatalviselés idejét is öt évre hosszabbították meg. Az időközben elhalálozók helyét a választott közönség jelöltje foglalhatta el. Az 1830-as években már tudatosan törekedtek arra, hogy a senatusban minél több „törvénytudó” legyen.³⁸

A megváltakozás nem csak az igazgatásban követelt változtatásokat, hanem felgyorsította a városi társadalom átstrukturálódását is. A megváltakozásért anyagi terhet is vállalók új, kivételezett csoportot alkottak, hangsúlyozva azt, hogy ők pénzen megvették szabadságukat és jogaikat. A megváltakozásban való részvétel alapján a statutum a lakosságot három csoportra osztja: polgárokra, lakosokra és zsellérekre.³⁹ Az elsőbe, a polgárok közé azok a szabad menetelű lakosok kérhették felvételüket, akik a megváltakozás után kifizették a vagyonarányosan rájuk rótt váltságösszeget, és egyéb tartozásuk nem volt. A polgárok rendelkeztek a legtöbb joggal: a városban javakat bírhattak, ezeket szabadon adhatták-vehették, szerzett javaikat korlátozás nélkül örökíthették. Mint a *communitas* tagjai részesedhettek az erdő és a bérelt puszták hasznából. A közlegelőn fizetés nélkül tarthattak egy fejős tehenet borjúval, a többi után pedig mérsékelt fűbért fizettek a városnak, továbbá lovaikat a város ménlovával hágattathatták. A szőlős- és gyümölcsöskertjeik terméséből készített italokat birtokaik mennyiségének arányában a városnak önként eladhatták. A helybeli vásárokon a helypénzfizetés alól mentességet élveztek. Függetlenül attól, hogy nemesek vagy nem, részesedtek a közjövedelmekből, bérelhették a regale beneficiumokat, igényelhettek egy-egy darabot az évente köles, tengeri stb. alá kiosztott határbeli, bérelt és zálogos vagy árendális földekből. Előnyt élveztek továbbá a kölcsönfelvételeknél, a város által szervezett gyapjúeladásokkor, a tűzkármentesítésnél. Csak a polgárok voltak választók és választhatók a városi tisztségekre.

Külön rendelet foglalkozik a lakosok közteherviselésével és annak módjával, mértékével, valamint a polgárság és a lakosság elnyerésének feltételeivel. Minden idegent befogadtak a városba a zsidók kivételével, akiknek néhány napos itt tartózkodásukhoz is írásos bírói engedélyre volt szükségük. A zselléreknél a választott közönségnél kellett jelentkezni. A városban tartózkodásukat nekik is írásban engedélyezték – ennek hiányában ugyanis mint a közjavakkal alattomban élő kódorgókat és lappangókat bármikor kiutasíthatták a városból. A már itt lakók számára a polgár- és lakosjog megszerzése volt a cél. Ez a jog örökölhető volt, de el is lehetett veszíteni akkor, ha valakinek a „megrögzött rosszasa” bizonyítást nyert, ha elvesztette ingatlan javait vagy elköltözve innen és más település lakosává vált.

A polgárrá, lakossá válás a választott közönség tudtával és engedelmével történhetett. A befogadáshoz azonban a kérelmezőnek bizonyítania kellett, hogy a közönség hasznos tagja lesz: fel kellett mutatnia a mesterségét, tudományát bizonyító

38. V. A. 101. 5/5. No. 3049. 1832.

39. A statutumban említettekén kívül a városban éltek még ideiglenesen itt tartózkodók, így az egyre nagyobb számban összeírt szolgák, szolgálókat, inasok, legények, valamint a rövidebb-hosszabb ideig ide szállásolt katonák. Ők azonban semmilyen városi joggal nem bírtak.

leveleket, de a három próba év alatti cselekedeteit, magaviseletét, jó erkölcsét is számba vették a kérelem elbírálásakor. A polgárjogot kérelmezni kellett. Azokat, akik kedvező albíráásban részesültek és lefizették a polgártaxát, sőt jótékonysági célokra pénzt is ajánlottak, a polgármester a városházán a hitletétel után kézfogással befogadta, majd bejegyezték nevüket a polgárok könyvébe.⁴⁰ Minderről a város pecsétjével hitelesített polgárlevelet állítottak ki.

Lakosok lettek azok, akik benősültek, illetve azok, akiknek házuk volt. Nekik volt esélyük arra, hogy ha megfeleltek a polgárjog valamennyi feltételének, akkor polgárrá válhattak.

A zselléreknek városi házuk nem volt, de bírhattak szőlővel vagy bármennyi ingósággal. Szállásföldjük is lehetett abban az esetben, ha helybeli gazdafiúk lévén örökségként kapták azt, esetleg városi házukat eladva kiköltöztek a szállásra. A zsellérek a városban tartózkodásért zsellérpénzt fizettek,⁴¹ és jobb esetben lakossá válhattak.

A megváltkozással magántulajdonba került ingatlanok közül meghatározó jelentősége volt a városi háznak, hiszen szállásföldje csak háztulajdonosnak lehetett. A kialakult tulajdonviszonyokat és gazdálkodási rendet kívánták megszilárdítani azokkal az intézkedésekkel, amelyek a földelaprózódás és a -koncentráció elkerülése érdekében 1 és 6 kötélalj közötti nagyságban meghatározták a birtokminimumot és -maximumot, valamint az ingatlaneladást és -cserét az előjáróság tudtához és engedélyéhez kötötték. A birtokokról és az tulajdonosainak változásáról a notárius jegyzőkönyvet is vezetett.

Ingatlan és ingó javakat szerezni nem csak vásárlás, hanem házasság, örökösödés, osztálytétel sőt adósságtörlesztés útján is lehetett. A statutumtervezet második nagy fejezetének 7 rendelkezése ezeket a módokat veszi számba. A harmadik rész a földesuraktól a közösségre ruházott igazságszolgáltatási jog formáit körvonalazza – meghatározva a bíraskodó tanács jogkörét, a pervitelt és az ítéletvégrehajtás módjait.

A belső szervezeti rend kialakítása azonban nem pótolta a törvényi szabályozottság biztonságát. Bár belső szervezete, önkormányzata megközelítette a szabad királyi városokat, de nem volt „országrendisége”, a megyei bíróság mint fellebbviteli fóruma alá tartozott, állami adóját is a megyének fizette és a katonai beszállásolás alól sem kapott mentességet. Az ex lex állapotnak még egy hátránya volt: nem tudták kivédeni a nemesi vármegye közgyűlésének azt az álláspontját, hogy a megy hivatott arra, hogy a törvényhatósága alatt lévő közösséget irányítsa.

A vármegye közgyűlésén Bónis Sámuel 1825. augusztus 31-én vetette fel Nyíregyháza ügyét, minthogy a mezőváros a megváltkozás után bíraskodás nélkül maradt. Megemlítette az elkészült statutumot is, amelynek felülvizsgálatára bizottságot neveztek ki.⁴² A nemesi közgyűlés által kinevezett deputatio azonban az örökváltsággal kollektív nemességet nyerő nyíregyházi communitas földesúri jogairól tudomást sem véve, a rendi társadalomban érvényes erővonalat igyekezett határozottabbá tenni akkor, amikor a város által készített statutumot teljes efészében megváltoztatta. A megye által készített szabályrendelet azonban teljesen felborította volna a helyi társadalom 70 év alatt kialakult hierarchiáját és a születési előjogok érvényesítésével fölöslegessé tette az örökváltság tehervál-

40. Sajnos a polgárkönyvet csak rövid ideig vezették.

41. Korábban a néha polgárnak is nevezett lakosokon kívül az összeírásokba bekerült zselléreknek még volt városi házuk, csupán a subinquinus lakott más házában.

42. Cserevnyák, 1987. 90.

lalását. Veszélyeztette ezen kívül az autonómiát és a megváltakozottak érdekeit az is, hogy a vármegye az olyan földesúri jogok fölött is diszponálni akart, mint a lakosbefogadás, és mindenkinek engedélyezte a betelepülést. Így azok is élhettek volna a néhány száz lakos pénzén megvett szabadsággal, akik semmit nem tettek érte. A korlátlan beköltözés meggyorsította volna a mezőváros társadalmának statutumokkal lassított polarizálódását. 1824-ig a földesurak és a bírák közös engedélyével lehetett letelepedni annak mérlegelése után, hogy biztosított-e a beköltözni kívánó „élelemmódja”: elbír-e még a határ több szántóvetőt, illetve milyen mesterségbeli hiányzik még a közösség igényeinek a kielégítéséhez. A belső konfliktusok elkerülése végett igyekeztek megakadályozni a „bécsűszásokat” is. Az optimális lakosságszám és a belső rend megtartásához az újonnan letelepedni kívánónak ezen túl hitelesen bizonyítani kellett azt, hogy miből fog itt megélni. A gazdálkodással foglalkozó lakosok védelmében több helyi rendelet is tiltotta pl. a kézművesek földhöz jutását, ugyanakkor maximalizálta az egy gazda kezén lévő földdarab nagyságát is. A vármegye rendelete értelmében azonban féltő volt, hogy megnő a nincstelenség mellett azoknak a nem városban élőknek a száma is, akik a szabad adásvétel lehetőségével élve felvásárolják a szállásföldeket és ezáltal akár polgárjoghoz, valamint a város közbeneficiumaival való éléshez jutnak.

Hasonló volt a jogsérelem az előjáróválasztás kérdésében is. Az előjárók az 1824-ben aláírt perennalis fassio által azért érezték feljogosítva magukat arra, hogy a tisztújítást saját belátásuk szerint tegyék meg, mert az újratelepítéstől a választás a földesúr és a város ügye volt – bár a megye is képviseltette magát megbízott szolgabírája által. Minthogy a megváltakozáskor a földesúr a közösségre ruházta jogait, a tisztújítás ezáltal a város belső ügyévé vált. A nemesi vármegye azonban nem fogadta el azt, hogy a város önmaga számára törvényt szabjon. Ráadásul azt sem ismerte el, hogy a megváltakozással szabad lett, csupán szabadosoknak tekintette a nyíregyháziakat, akik ezáltal polgároknak sem nevezhetők, csak szabadokká lett nemteleneknek, ha éppen nem nemesek, vagy más fundusán de saját házban lakó zsellérek.

A megyei statutum beavatkozott a közösség ügyeit és a tisztségviselők feladatvégzését a földesúr helyett is ellenőrző, száz főre tervezett communitas választásába is, 40 főre korlátozva azt. A testületben ráadásul a főbíró mellett a nemesek hadnagya is előülő lett, a tagokat pedig arra eskették fel, hogy a vármegye rendelkezéseit híven végrehajtják. A tizenhárom ezer fős városban élő száz nemes kivételezett helyzetét akarta szilárdítani a megye azzal is, hogy peres és birtokügyeiket már nem a városi senatusban, hanem a megyei sedrián tárgyalták, a nem nemes lakosok fölötti bíráskodásban pedig nem az eddig hozott városi statutumokat, hanem az országos úrbéri törvényeket tartották irányadónak.

A megváltakozásig a földesúri szerződések és a szokásjog által meghatározott keretek között érvényesülő városi autonómia tehát az örökváltságot követően nem-hogy nőtt volna, hanem a nemesi vármegye annyira korlátozta, hogy „városunk tanácsa még a legcsekélyebb s jobbágyi állapotban lévő falunak tanácsa classisába tétetik” – panaszolták a nyíregyháziak a Helytartótanácsnak írt levelükben.⁴³

A megye korlátozó rendelkezései megnyírbálták a város autonómiáját a céhek felügyeletében is.⁴⁴

A Szabolcs vármegye nemesi közgyűlése által jóváhagyott statutumot 1826. december 15-én Nyíregyházán kihirdették annak ellenére, hogy a városi tanács

43. Idézi Hársfalvi, 1982. 50.

44. A céhek felügyeletét a várostól megvonta és a szolgabíró hatáskörébe utalta a megyei statutum.

– minthogy nem vette figyelembe a megjegyzéseit a rendelet kidolgozásával megbízott küldöttség – tiltakozott annak bevezetése ellen, sőt hitlevéllel kötelezték a város elöljáróit az abban foglaltak megtartására. Hiábavalónak bizonyult a város jászói konventhez benyújtott protestációja, sőt a Helytartótanács eljuttatott kérelme is. Bár az örökváltság szerződés, a nemesi tanács statútuma és a város igazgatására vonatkozó szabályrendelet alapján a Helytartótanács úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a vármegyének a város szerzett jogaival és szokásaival összeegyeztethető szabályrendeletet kell alkotni, de az 1828-ban kelt leiratra sem történt semmi változás. Éppen ezért a városnak érdekei érvényesítéséhez új jogi lehetőséget kellett találni.

Mindenek előtt igyekeztek a szabad királyi városokhoz hasonló szervezetszerű és gazdálkodású közösséggé válni. Ezt szolgálták azok az intézkedések, amelyek igyekeztek pontosan körbehatárolni a tisztségviselők hatáskörét. Az 1826-os statútum első lépésként meghatározta a város életét irányító testületek, a választott közönség és a tanács, valamint a főbíró feladatait, ezt követően a választott közönség pedig „munkaköri leírást” csinált a többi tisztségviselő számára is.

A haszonvételt kezelők mellett jelentős feladata volt a város gazdaságát felügyelő és kezelő két városgazdának. A több évtizeden át érlelődött instrukcióit 1835-ben foglalták írásba. Eszerint egyik városgazdának mindig a városházán kellett tartózkodni, hogy az adódó problémákat rövid időn belül megoldhassa, míg a másik szinte állandóan úton volt. A város minden épületére, kútjaira, eszközeire, marháira, takarmányára ügyelő, a város cselédeire felvigyázó két városgazda szervezte a heti szerez szolgáltatást is, amit a lakosok pénzben megválthattak. A szekeres és lovas szolgáltatásban részt vevő városi, cügos társasági és lakossági lovak ellátásáról szintén a városgazdának kellett gondoskodni, sőt minden kérdésre kiterjedő adminisztrációt készíteni (forspontról, vásárlásokról). A gyalogszeres szolgálatra is a gazda jelölte ki a lakosokat. Egyikőjüknek a mezőbírákkal és a kirendelt esküdtekkel ott kellett lenni a dézsmálás ellenőrzésénél, a kaszálásnál, gyűjtésnél, hordásnál, ügyelni kellett a várost illető takarmányra, annak a majorba szállítására. E munkákról pontos számadást kellett vezetnie: minden takarmányt szállító szekerre külön cédulát adott miután feljegyezte a szekeres nevét. Hordás után lajstromát összehasonlították a majorgazda lajstromával, így ellenőrizték a munkában résztvevőket.

A városgazdák szemmel tartották a város legelő állatállományának gondozását, valamint egy esküdt társaságában napi felügyeletet gyakoroltak a ménlovak felett. Az állatok ellátására a porciókba kötött szénát nyugtatvány ellenében a kertgazdától, a gabonát ugyanígy a malominspektortól vételezhették. Ezeket is külön-külön számadókönyvbe kellett adminisztrálni, mint ahogy a küldöttek vagy esküdtek által vett és a városgazdának felhasználásra átadott zabot is.⁴⁵

A városgazdák gondoskodtak a város és a vendégek lovainak ellátásáról, a raboknak adandó élelmiszerekről. A városi ingatlanok eladása mellett intézték a szükséges vásárlásokat is. Munkájukról, a rájuk bízott javakról elszámolással a közönségnek tartoztak.⁴⁶

Az 1830-as évektől jelentősen megnöttek a gazdák adminisztrációs feladatai, több könyvet is vezetniük kellett. Az egyikbe azt rögzítették, hogy kitől mit vásárol-

45. V. A. 101. 11/11. No. 2850. 1837.; A városgazda munkája meglehetősen szerteágazó volt és nagy felelősséggel járt még azután is, hogy 1818-ban feladatainak egy részét átvette az új hatáskörrel ellátott comissarius. A forspont comissariusi hivatalt azonban továbbra is a városgazda látta el.

46. V. A. 102/j. 76/156. 1821:14.

tak, mennyit és mennyiért, hova használták fel a vetteket. A másikban arról kellett számot adni, hogy a kezük alatt lévő ingatlanok javítását mikor, milyen mester végezte, illetve mennyit fizetett a munkáért. Külön könyvet vezettek a városnak dolgozó mesteremberekkel együtt is, ebbe az egymástól vett dolgokat és azok árát írták. Ugyanígy kellett eljárni a kereskedőkkel. Mindketten papírra vetették minden alkalommal a boltból vett és eladott portékát és azok árát.⁴⁷ A városgazda kisebb ügyekben ítélezhetett is: amikor a főbíró nem volt itthon, a comissariussal törvénykezett. Ilyenkor a törvénydíj fele, 8 garas illette.⁴⁸

A városgazdák a rájuk bízott városi javakért egyformán feleltek, a hibájukból keletkezett kárt fele-fele arányban saját vagyonukból kellett megtéríteni. Éppen ezért erre a tisztségre azokat választották, akikben a közönség a korábbi tevékenységét alapul véve feltétlenül megbízott, valamint bírói foglaltság alá vehető ingatlannal bírt.

A betelepedés után vezető tisztségekbe került családok közül itt is képviseltették magukat a Markók, Trsztjányszkyak, Garayak. Augusztin Mihály pedig esküdt, borbíró és perceptor volt városgazdai tisztsége előtt, míg utána törvény-, illetve főbíró lett.

A város ingó- és ingatlan vagyona mellett jelentős készpénzforgalmat is bonyolított tekintélyes jövedelmet hozó bevételei és kölcsönügyletei révén. Az örökváltság után az adókassza mellett a váltságpénzek bonyolítására létrehozott váltsággassza kezelője 1827-től Titz Sámuel kereskedő lett. 1831-ben azonban szembetegsége miatt már csak úgy tudta vállalni e tisztséget, hogy Dióssy Tamás senator segítette munkájában. Emiatt vált szükségessé e tisztség feladatkörének módosítása. A választott közönség jelentősen csökkentette a váltsággassza perceptorának munkáját azzal, hogy a váltságcédulák kidolgozását, valamint a még teljességgel össze nem állított városi activum-passivum adósság kimutatását a perceptorok munkáját eddig ellenőrző számvevőre bízta. A váltságpénztárat minden hónap végén egy küldöttség megvizsgálta, és a befizetni elmulasztott, valamint a fizetendő és készpénzben meglévő pénzösszegekről jelentést tett.⁴⁹

Az adó- és váltságpénztárhoz gyakran hozzákapcsolták a malom- és pusztakasszát, így a perceptor munkája az ezekhez szükséges feladatok ellátásával is kibővült: ilyen volt pl. a legelésbér kiszámítása az árenda, a pusztabeli költségek a legelő állatok számának arányában.⁵⁰

A két kasszából fizették a hadi- és háziadót, a salláriumokat és conventiókat, a napidíjakat és útiköltségeket, fedezték a katonaság ellátásával és a forsponttal kapcsolatos kiadásokat, a városi állatállomány ellátásához, az ingatlanok építéséhez, fenntartásához, javításához szükséges költségeket, valamint a mind nagyobb összegű hitelek kamatait.

Mindezeket a kiadásokat a város lakosaira kivetett adókból, a felvett kölcsönökből, a haszonvételek jövedelmeiből kellett fedezni. Ahhoz, hogy a közzgazdálkodás jól átlátható legyen, pontosan kellett adminisztrálni a legkisebb kiadási-bevételi tételt is, ezért a perceptornak nemcsak becslésesnek, hanem írásbeli munkáját tekintve is pontosnak, rendesnek kellett lennie, hiszen a XIX. század elejétől a

47. V. A. 102/b. 33/113. No. 2592. 1830.

48. V. A. 101/k. 78/78. 1804: 34. No. 2799. 1818.

49. 1839-ben a váltsági pénztárnok számadásainak megvizsgálásához, az ügyészhez Benczúr Vilmost, az adóperceptor ellenőrzéséhez a főjegyzőhöz Palicz Mihályt nevezték ki segédszámvevőnek. A váltsági pénztárnok számadását februárig, az adópénztárét pedig augusztus végéig kellett elkészíteni.

50. V. A. 101. 5/5. No. 372. 1833.

nótárius már csak az összesítéseket készítette el, az egyes tételek rögzítése a perceptor feladata lett.

Az 1826-os rendszabás a választott közönség kötelességévé tette a gazdálkodás ellenőrzését, a számadás megtételét. Számadásra volt kötelezve „a perceptori hivatal, amely minden kiadásokat és bevételeket dokumentumok mellett tesz, s azok által számol, a borinspector és borbírói hivatal, akik a választott közönség által előre meghatározott áron a polgároktól vásárlott borokról és gyümölcsből, borseprőből, s törkölyből főzött pálinkákról, valamint ugyancsak azon közönség által a liferánssal és a város serházában készített s a város kocsmái számára átvett pálinkáról, a malominspector és malombírói hivatal, mely a malomvám-életről, a városgazdai szolgálat, amely a városnak ingó javairól, természetményeiről s forspontozásukról, a szőlők és kertek inspectorai, akik a szőlőkre és kertekre tett repartíciókról minden esztendőnek végével, a kocsmárosi szolgálat, mely a haszonnal kimért italokra nézve minden fertály esztendőben számot adni tartozik.” Vizsgálatukra a közönség hat tagjából, valamint a fiskálisból és nótáriusból álló számvevő küldöttséget jelöltek ki, amely munkájáról a rationum exactornak számolt el. Senki addig számadó hivatalát el nem kezdhetette, míg a választott közönség küldöttsége a keze alá adottak összeírását át nem adta neki.⁵¹

1831-ben azonban a választott közönség úgy látta jónak, hogy – határozata szerint – a számvevői hivatalra „egy különös individuumnak választása és tartása szükségesnek lenni találtatván”.⁵² A feladatra Martinyi Sámuelért kérték fel.⁵³ Munkájához tartozott a két perceptor és az alájuk tartozó tisztségviselők, valamint a városgazdák ellenőrzése. Évente 120 ezüst forintot, 4 köből búzát, 8 köből gabonát, 4 öl fát és – minthogy nem volt nyíregyházi lakása – quartélyt is kapott. Az „Activum és passivum statusok kidolgozásáért” ezen felül még 100 pengő forint honorárium illette.⁵⁴

1833-ban, amikor Martinyi Sámuel elköltözött Nyíregyházáról, a számvevői feladatokat – a perceptornak visszaadott váltságcédula kidolgozásának kivételével – a fiskálisra bízta a közönség.

1833-tól a számvevői feladatok egy részével is bővülő jogkört a város kérésére Jármay Menyhért vállalta el. Feladata lett a város jussainak védelme mellett a számadási kötelezettséggel tartozó városi hivatalok ellenőrzése, sőt a licitet nyerő kocsmárossal is a fiskális jelenlétében kötötték meg a részletes, mindenre kiterjedő, a város hasznát minden lehetőséggel biztosító szerződést. A város ügyésze képviselte az előljárást mind a lakosokkal, mind más, közhatósággal folytatott perben. Gyakran járt a fiscalis Debrecenben, de utaznia kellett néha Pozsonyba, Pestre és Budára, sőt Bécsbe is, ahol a város által megbízott ágensekkel tárgyalt.

Az ügyész feladatai közé tartozott a város pereiről lajstromot vezetni, és ezt fél évenként bemutatni, a váltsági pénztárnok számadását megvizsgálni, a pénztárnoki lajstromot ellenőrizni, majd az adósoknak idéző levelet íratni az írkokokkal. Az adósság miatti árverezési ügyekben az ítélet után tájékoztatni kellett a feladatra kijelölt tanácsnokokat az ügy aktuális állásáról, mert előfordult, hogy mire a tanácsnokok teljesítették volna megbízatásukat, addigra az adós kifizette adósságát,

51. V. A. 101/h. 39/39. 1826:3.

52. V. A. 101. 5/5. No. 2857. 1831.

53. Először a váltsággal szembe fordított perceptorságát akarták rábízni, de mivel nem volt helybeli lakos, városi tisztséget nem viselhetett.

54. V. A. 101. 5/5. No. 2865. 1831.

illetve megtörtént az is, hogy a tanácsnokok nem voltak tisztában azzal, hogy mennyi a pontos adósság, aminek fejében foglalniuk kellett.⁵⁵

A számvevői jogkör gyakorlásáért évi 300 pengő forintot kapott Jármy Menyhért. Ez az összeg a választott főtisztviselők (bírák) honoráriumának majdnem a duplája volt. 1833-ban az évi 300 pengő forint sallárium mellé megillette még egy tisztességes szállás, megyén belüli úthoz deputátum, megyén kívülihez pedig 2 pengő forint napidíj. Ezen kívül kapott négy öl tűzifát, hat köböl búzát és tizenkét köböl gabonát, valamint részt igényelhetett a pascuumon lévő dinnye-, tengeri-, krumpli-, paszuly-, kenderföldből, illetve kedvezményesen tarthatta állatait a bérelt pusztákon.⁵⁶ Városon kívüli ügyintézéséhez forspontot vehetett igénybe. Az 1837-es privilégium utáni fizetésrendezéskor 750 forint, 18 köböl örlés és 4 öl fa lett e tisztséghez tartozó illetmény. 1846-tól Májerszky Lajos lett a város ügyésze.

1833-ban itt élt ügyvédek: 1816-tól Dióssy János, 1820-tól Velenczey Ferenc, 1830-tól Kriston Sándor, 1831-től Sztruhár Károly, 1831-től Sinka Mihály, 1832-től Martinyi József, 1836-tól Inczedy György.

Az ügyészek, mivel általában nem helybeli polgárok voltak, tisztségükre való tekintettel bírtak csak szavazattal, de miután kinevezésük nem holtig szólt, saját házat kellett vásárolniuk és le kellett fizetniük a polgártaksát ahhoz, hogy valószínű polgárjoggal bírjanak.⁵⁷

A megváltakozás után az új jogi helyzet, az igazgatás szervezetté tétele, a gazdálkodás formai változása az adminisztrációs feladatok megsokszorozódásával járt együtt. A város szerteágazó életét kézben tartani, felügyelni csak úgy lehetett, hogy a legapróbb részletekig szabályozták a gazdálkodás minden fázisát, írásban rögzítették a város társadalmi és gazdasági életében részt vevők jogait és kötelezettségeit, mindenről pontos számadást vezettek, ill. lejegyeztek. Ráadásul a közel 17 ezer főre nőtt a lakosság hivatali ügyintézése, a megváltakozással járó levelezés, a bérelt pusztákra, tetemes kölcsönökre és haszonbérbe adási formákra is alapozott gazdálkodáshoz kapcsolódó szerződések, elszámolások is írásban történtek. Ezen kívül el kellett látni az igazságszolgáltatással kapcsolatos írásbeli teendőket is. Az ingatlanok szabad adásvétele, az örökítés, az osztályegyezségek és osztályos perek, a büntetőbíráskodás, a passzusok, igazoló levelek kiadása, a hitelezőkkel, megyével, más városokkal folytatott élénk levelezés mind mind sok feladatot rótt az írásbeliség ügyintézőjére, a nótáriusra, aki ekkor már helyettese segítségével is nehezen birkózott a rá háruló munkával. Ezért 1827-ben, amikor Miskolczy Mátyás helyébe új nótáriust választottak, megszervezték a jegyzői hivatalt, élén a főjegyzővel, helyettesével az aljegyzővel és segítőikkel, az írnokokkal. 1832-ben a fiskálist számvevői munkájában is segítő aljegyzőnek – miután a helybeli Sztruhár Károly visszautasította a felkérést – egy miskolci ügyvédet, Soltész Józsefet hívtak meg. Felesketése után 200 pengő forintért és szállásért látta el az aljegyzői tisztséget úgy, hogy a hirdetmények közzététele Juhász Dániel írnok feladata lett.⁵⁸

1836-ban a főjegyző fizetése 500 váltóforint volt. Ezen kívül megillette még egy sertés, egy öl fa, egy szekér széna és 60 icce bor. Kisebb összegeket kapott pl. tanúesketésért, alperes citálásáért, végrendelet és úriszék elé terjesztendő irat készítéséért. Ha a megyegyűlésre, Kállóba kellett kísérni a főbíró, a főjegyzőnek egy pengő napidíj, az aljegyzőnek évi 5 pengő forint járt. A jegyzői hivatalban nyá-

55. V. A. 102/a. 16/96. 1845. márc. 31. 8. fol.

56. V. A. 101. 5/5. No. 334. 1833.

57. V. A. 102/a. 15/95. 1839.

58. V. A. 101. 5/5. No. 3055. 1832.

ron reggel 7–12, délután 2-6 között dolgoztak, télen egy órával később kezdtek s végeztek.

A főjegyző kötelességei közé tartozott a különböző haszonvételek kezelésére, bérlésére vonatkozó iratok készítésén kívül a felvásárlási és eladási árakat érintő határozás írásba foglalása. A nyugtákat, bizonyágleveleket, szerződéseket a város irattárában őrizte, azokról bizonylatot, másolatot adott ki. A pénztárat a kirendelt küldöttséggel félévente ellenőrizte, a hozott határozatokról „rendes scontrót vinni” tartozott.

Az ingatlancserék során a főjegyző feladata volt, hogy az adózáshoz fontos tulajdonosváltások, birtokátírások pontosan és időben megtörténjenek. Mindezek mellett felügyelt a pusztai tartozások befizetésére is.

Az előjáróság az igazgatási feladatköre mellett oda kellett, hogy figyeljen a rend fenntartására is. Az 1830-as években a „közcsendre a rendőrséget viselő kapitányi hivatal” felügyelt, amely 1833-ban átvette a vásárbíráktól is a piac ellenőrzését, sőt a vásári rend fenntartása mellett a határ rendjéért is felelt.⁵⁹

A kapitány fő feladata a közrend és -biztonság feletti őrködés volt. A szállásokat és a határt vigyázó mezőbírák felügyelőjeként kötelessége volt a mezőbírákkal a rájuk vonatkozó városi határozatokat megismertetni és a mezőbírák által feljelentett rendbontókat megregulálni.

A belvárosi rendfenntartásban főként a piac, a kocsmák, boltok és mészárszékek környékének rendjét kellett biztosítani. Ügyelnie kellett a piaci árulóhelyek elrendezésére és rendjére, az árusokra és az áruk minőségére. A boltokban és kocsmákban a hiteles mérőedények használatát, a kimért italok és áruk minőségét és a nyitva tartást kellett ellenőriznie.

Belátása szerint büntetést is kiszabhatott a rend ellen vétőkre.⁶⁰ Azt, hogy joga van a mészárszékek ellenőrzéséhez, a székárendások szerződéseiben is rögzítették. A „cserép- és téglagyárak is rend- és csendőri tekintetben a kapitány által megvizsgálandók” voltak.⁶¹

A közrend megőrzésére éjjeliőröket és strázsákat fogadott a közönség, ezek irányítása is a kapitány feladata volt. Neki jelentett minden reggel az éjjeliőrök feljebbvalója, az őrhadnagy. Gyakran kellett intézkednie kocsmái verekedésnél, sőt a tiltott játékokban részt vevőket is szemmel tartotta.

A városban gyakran tomboló tűz megakadályozására statutum rendelkezett arról, hogy fakéményeket és zsüptetőt új házakra tenni már nem lehet. Ennek felügyeletét, illetve a határozat ellen cselekvők büntetését: a tető és kémény lerántását is a kapitány hatáskörébe utalták.

Munkájáért a bálcomissarius 1833-ban a váltságcassából 2 pengő napidíjat kapott.⁶²

Az utca kapitányokat és a tizenharmadosokat bízták meg a rendvédelmi feladat mellett a kisebb-nagyobb summák beszédésével is. 1826-tól két utca kapitányt és a város minden negyedében egy-egy utcahadnagyot, minden hadnagy mellé pedig három lándzsást neveztek ki.⁶³ Minthogy „az utca kapitányi kötelességnek teljesítése a fennálló szokás szerint kötelességből kívántatván meg a lakosoktól”,⁶⁴ rendszeres

59. V. A. 101. 15/15. No. 2. 1841. A mezői rendőri kapitányi feladatokat majd csak 1841-ben vette át az albiró.

60. A büntetés mértékét is meghatározta a tanács. Lásd V. A. 101. 16/16. No. 158. 1844.

61. Uo. No. 159.

62. V. A. 101. 3/3. No. 2024. 1830., V. A. 101. 5/5. No. 576. 1833.

63. V. A. 101. 2/2. No. 1110. 1826.

64. V. A. 101. 12/12. No. 44. 1838.

fizetést nem kaptak, napibéreként 30 váltókracjár illetve őket csupán, valamint az a lehetőség, hogy a város által bérelt területekből árendálhattak.⁶⁵ Abban az esetben, ha éjszaka olyan kódorgót kísértek a fogházba, aki pénzbüntetéssel volt sújtható, a bírság összegét az utca kapitánynak adták.⁶⁶

1836-ban a város mind a négy negyedéből két-két utca kapitányt, valamint őket irányító főutca kapitányt választottak.⁶⁷ Ebben az évben már az utcahadnagyoknak a tizenharmadosi feladatokat is el kellett látniuk. Ezt a tisztségösszevonást a sikeres próba láttán 1843-ban újra megerősítették, de ekkor már a várost 13 részre osztották.⁶⁸ A tizenharmadosi tisztséget hasonló helyen állt a város igazgatási hierarchiájában, mint az utca kapitány. A tisztségre felfogadottak leginkább a város által kivetett kisebb összegű pénzeket szedték be a lakosoktól, így a tűzkármentesítési pénzt, az őri pénztárba befizetendőket, valamint a város által vásárolt bika tartási költségeit.⁶⁹ A beszedett őri pénznél minden száz forint után hat forint jutalom illetve őket. A beszedett összegekről vezetett elszámolásukat a főjegyző ellenőrizte. 1846-ban az e tisztséget viselők 2 évi használatra 2 hold kölesföldet kaptak.⁷⁰

A rendfenntartásban, a közigazgatási feladatok közhírré tételében segítették az előjárókat a tizedesek, a kisbírók és a hajdúk, akik napközben az előjárók által kiadott napi feladatokat végezték: értesítették a communitas által a széna- és szalmaszállításra kijelölt lakosokat, gondoskodtak arról, hogy a megszólitottak a munkára megjelenjenek. 1828-ban két hajdút csak azért kellett tartani, hogy a katonai épületekhez szükséges szekeres és gyalogos embereket kiállítsa. Országos vásárok idején a vásárbírság munkáját két hajdú segítette.⁷¹

A város éjszakai nyugalma conventionatus éjjeliőrök vigyázták. Tizenhatan őrködtek a település különböző részeiben, a templom tornyában⁷² és az 1830-as évektől ketten a városházán. A toronybeliek feladata az volt, hogy tudassák az óraütést, és ha valahol tüzet észleltek, akkor verjék félre a harangot. A többieknek leginkább a tolvajokat kellett vigyázni.⁷³ Ha besurranót láttak, akkor túlkölessel adták a többiek tudtára a vétkes hollétét. 1831-ben a városi éjjeliőrök mellé évi két köből rozs fejében a kereskedők külön is fogadtak éjjeliőrt a főpiacra.⁷⁴

A város előjárósága gondoskodott az egészségügyi ellátás biztosításáról is. 1834-ben született az a határozat, amelyben számot vetve azzal, hogy ide csak akkor jön orvos, ha rendes fizetést biztosítanak neki „egy orvosdoktornak és egy seborvosnak a város pénztárából leendő tartatása oly móddal határozatik, hogy úgy az orvosdoktor, mint seborvos, szorosan köteleztessenek állandóul a belső vá-

65. V. A. 101. 6/6. No. 712. 1834.

66. V. A. 102/a. 9/89. No. 84. 1838.

67. V. A. 101. 9/9. No. 2130. 1836.

68. V. A. 101. 16/16. No. 24. 1843.

69. A helybeli lakosok teheneinek a városi bika által való folytatása ingyenes volt.

70. V. A. 101. 18/18. No. 168. 1846.

71. V. A. 101. 12/12. No. 159. 1838.; Mint városi conventionatust 2 pár csizma, évente 1 nadrág, mente és köpeny illetve meg. Ha hosszabb útra kellett mennie a kiadott feladat teljesítése érdekében, akkor a második naptól 12 krajcár napidíjat is kapott. 1825-ben bére 4 rénes forint volt, amelyhez később só és szalonna is járult, illetve kaphattak a pascuumból egy köblös tengeri-, krumpli-, paszuly- és kenderföldet.

72. Az ő személyükről az előjáróság az egyházzal egyeztetett.

73. A megváltkozás után a privilégizált mezővárosi cím elnyerése érdekében igyekeztek szorgalmazni az előjárók a magyar nyelv használatát, így az éjjeliőröket is kötelezték arra, hogy az időt „ne csak tótul, hanem magyarul is jelentsék”. Lásd V. A. 101. 5/5. No. 248. 1833.

74. A városkasszából 17 rénes forintot fizetett ki a pénztáros, valamint egy évre 10 véka gabonát, 2-2 véka kását és búzát, valamint télre a szükséges famennyiséget is biztosították számukra. Az éjjeliőrök fizetésüket nemcsak a várostól kapták, hanem a lakosoktól egyenként is járt nekik órpénz.

rosba tartózkodni, egyedül 12 órányi időre, de ennyi időre is mindenkor a közönség elnökénél eleve teendő jelentés után és csak a másik orvosnak idehaza maradása feltétele alatt engedtetvén meg a belső városon kívül való eltávozás.

Továbbá, hogy az orvosok által a lakosoktól semmi különös fizetések nem kívántathatván, egyedül az önkénti ajánlatoknak elfogadhatása engedtetik meg, mely orvosok számára esztendőnkénti fizetésül és ugyan az orvosdoktor számára készpénzben háromszáz pengő forintok, deputátumba hat köből búza, 12 köből gabona,⁷⁵ és 4 öl tűzifa, szállásbér fejében 40 pengő forintok, a seborvos részére pedig készpénzben 150 pengő forintok, deputátumba 10 köből gabona, 4 köből búza, 2 öl tűzifa, szállásbér fejében 20 pengő forintok állapíttatván.” A városi kölesföldökből is kaphattak, éppen úgy, mint az előljárárság tagjai.

Ilyen feltételekkel hívták meg 1836-ban Máramaros megyéből seborvosnak Takács Lajost és orvosdoktornak Karlovszky Lajost, akinek lehetőséget adtak arra is, hogy mielőtt elkezdi a városban a praxisát, egy évet bécsi kórházakban töltsön a legújabb gyógymódok tanulmányozásával.⁷⁶

Az orvosokat az előljárárság, 1826-tól a választott közönség „hiványa” invitálta a városba. Meghívólevelükben vázolták a rájuk váró feladatot is: a város közegészségügyének felügyelete, a betegek gyógyítása, a gyógyszertár ellenőrzése,⁷⁷ járvány esetén az előljárárság tájékoztatása. Örömmel vette a tanács, ha az orvos javaslatot tett a különböző kórok megakadályozására, meggátlására.

A kisebb-nagyobb közösségekben szinte mindenütt megtalálható a szülést segítő és asszonyi panaszokat orvosló parasztbába. A bábának három évig kellett volna tanulni valamelyik orvosi fakultáson, majd itthon a városi orvosból, egy másik bábából és egy tanácsosból álló bizottság előtt vizsgát tenni.⁷⁸ Nyíregyházán az első tanult bábákról az 1830-as évekből találhatók feljegyzések, mivel ekkortól támogatta az előljárárság egy éves tanulásukat, illetve biztosított számukra évi rendszeres fizetést. 1833 áprilisában özv. Huray Andrásné Sztrebala Zsófiának és Hutzman Mátyásné Boros Annának a bábalevelét fogadták el, akik segíthették özv. Noszák Andrásné munkáját.⁷⁹ 1834-ben nevezték ki városi bábának az egy évig Pesten bábáságot tanuló nemes Kováts Péterné Figura Zsuzsannát.⁸⁰ Feladata volt „*állandóul a városban tartózkodni, minden különbség nélkül mindegyik lakosokhoz menni, a szegényeknek minden fizetés nélkül, a többieknek pedig az eddig szokásban lévő bérért szolgálni, az új parasztbábákat a bábáságra oktatni, a már beavatottakat is vezetni köteles legyen*”. Mindezekért évi 100 ezüst forintot kapott a városi kasszájából.⁸¹

A szociális feladatok ellátására az előljárárság az 1830-as években már bizottságot hozott létre, amelynek tagjai városi árvákért felelő gyám, Sztruhár Mátyásmellett még négy senator és Posonyi János orvos voltak. Ők a város gyarapodó számú koldusaira ügyeltek fel: megvizsgálták őket és elkészítették azt a névjegyzéket, amely

75. A gabona a forrásokban rozst jelent!

76. V. A. 101. 8/8. No. 1713. 1836.

77. Nyíregyházán egy, időnként két gyógyszertár működött.

78. A helytartótanács 1766. évi rendelete kötelezte a megyéket egy szülésznő tartására.

79. V. A. 102/a. 5/85. No. 3520. 1833.

80. 1838-ban kelt, 31 szülést leíró feljegyzését más, orvostörténeti dokumentummal együtt közli Fazekas, 1979.

81. V. A. 101. 6/6. No. 740. 1834. Mivel az 1837-es privilégiumlevél nem rendszeresítette a bábái szolgálattal, ezért fizetését 1838-tól megvonták. Lásd V. A. 101. 11/11. No. 2850. 1837.

jogosultságot biztosított a városban a statutumok által meghatározott rendben és időben való kolduláshoz.⁸²

A gyámot a XVIII. század végétől a választott közönség választotta az írástudó, majd jogvégezett lakosok közül, remélve, hogy ők átlátják és hozzáértéssel végzik a feladat szociális és pénzügyi részét is. A népesség sokszorozódásából adódó feladatnövekedés indokolta, hogy 1824 decemberében Reguly Gábort második árvagyámnak nevezték ki.⁸³

Az 1831-es statutum szerint „szoroson megkívánatik, hogy az árvák rendes curatora elegendő fundust és bátorságot mutasson ki, mely elégtételül szolgálhasson az által veendő vagyonokra nézve”.⁸⁴ Sztruhár Mátyás 1830. szeptember 26-án kelt végrendeletében házáat, egy nyilas szőlőjét, egy kötélalj pusztaföldjét, fél kertjét, állatait (sertések, ökrök, tehenek), bútorokat, edényeket, némi készpénzt és adósságot hagyott két házasságából származó gyermekeire.⁸⁵

Az 1826-os szabályrendelet szerint a két gyám a főbíróval, vicebíróval, tizenkét tanácsbelivel, a város fiskálisával, jegyzőjével, a perceptorokkal és a múlt bírói választások által bírói hivatalukból kilépett fő- és vicebírákkal mint tiszteletbeli senatorokkal együtt alkotta a tanácsot.⁸⁶

Fizetése az általa kezelt jövedelemnek a hatoda volt, amit szükség esetén a város pénztárából az 1820-as években 100, 200, 1832-től 250, 1837 után pedig 500 forintra pótoltak ki. A gyámi hatod 1832-ben 119 váltóforint 18 krajcár, 1833-ban 269 váltóforint 36 ½ krajcár, 1834-ben 363 váltóforint 20 ½ krajcár volt. Ezen felül megillette még a curatort 11 köből örlés és 2 öl fa. 1830-ban közfáradozásuk honorálásaként egy évi használatra ingyen kaptak a gyámok 4 köblös köles alá való földet.⁸⁷

Az árvákkal kapcsolatos feladatokat a tanács 1831-ben statutumba foglalta. Ezek szerint minden lakosnak kötelességévé tette az árvákra való odafigyelést. Mielőtt a bírák tudomására jutott, hogy a szülő vagy szülők halála miatt neveletlen gyermek maradt árván, vagy az, hogy az özvegy új házasságra lép, több senatort vagy esküdttel jelölt ki az árvagyám mellé a vagyon összeírására és megbecsülésére. Az árvák ingóságait a hetivásáron elárverezték, kivéve „a drágaságok, példának okáért (órákon kívül) arany-, ezüstkészületek, gyűrűk, gyöngyök, gránátok, egyéb asszonyi ékességek, drága képek s egyéb, kénybebecsű ritkaságok, melyek eltarthatók, és amelyek mindenestre inventálendók s becsülendők lesznek, továbbá kivételnek az árva nemzetségét s jussát érdeklő különös irományok, melyek szinte összeírni s elenchesával együtt a magistratus színe előtt lepecsételtetni fognak.”

Az ingatlan el- vagy bérbeadáskor háromszori kihirdetés után egyszeri licitációval kellett intézni. Mindezekért a curator volt a felelős, mint ahogy neki kellett a fennmaradt adósságokat is kiegyenlíteni az eladottakból, illetve felügyelni a magistratus elé bocsátott osztálytételt.

Munkájáért – a többi kiküldöthöz hasonlóan – csak akkor kapott külön napi-díjat, ha az árva vagyonának összértéke meghaladta a 200 váltóforintot, egyébként a szokásos egy forintot illette.

82. V. A. 102/a. 2/82. No. 2018. 1830.

83. V. A. 101. 1/1. No. 656. 1824.

84. V. A. 101. 5/5. No. 2949. 1831.

85. V. A. 102/k. 88/168. 1830:30. Megjelent Nyiregyházi testamentumok (1789–1848). (forrásválogatás)

Összeáll. Kujbusné Mecsei Éva. Szerk. Nagy Ferenc. Nyiregyháza, 1995. 175–179.

86. V. A. 101/h. 39/39. 1826:3.

87. V. A. 101. 4/4. No. 2207. 1830.

Miután az árvák javait pénzzé tették, a gyám felügyelete alatt a törvényes hat százalék kamatra kölcsön adhatták. Mind a pénzről, mind az ingatlanokról a curator „számolni, valamint az árvát tartó is a kezénél levő, s megbecsülendő jóról (de nem jövedelméről) felelni tartozik”.

A végrendelettelnél az apának joga volt gyámot megnevezni, aki kezelte vagyont és nevelte gyerekeit. Ilyenkor ezt az ún. segéd-tutort kellett rendszeresen ellenőriznie a városi árvagyámnak. Amikor az apa testamentumában tutort nem nevezett meg, akkor hivatala szerint az árvacurator lett a törvényes gyámatya. Az árvacuratornak jogában állt az árvák javaival rosszul gazdálkodó segéd-tutortól vagy özvegytől a vagyont a város kezelésébe kérhetni.⁸⁸

Hogy az árvák jogai képviselve legyenek a „magistratualis határozásoknál”, az árvagyámok mint tiszteletbeli senatorok jelen voltak az üléseken.

A gyámi munkát több módon is adminisztrálták. Külön könyvet vezettek minden árváról. A könyv megnyitáskor külön leírták az árva vagyoni állapotát, majd minden évben külön oldalon elkészítették a számadást: bal oldalon a jövedelmeket, jobb oldalon pedig a kiadásokat sorolták fel tételesen, részletezve azok jellemzőit (capitalis, interes, árendális jövedelem stb.). A kiadások között szerepelt a törvényesen az árvagyámot illető 1/6 rész (sextalitás). Külön feljegyezték a javak összeírását, becslését, eladását, a vonatkozó magistratualis határozásokat, a testamentumokat, osztályleveleket. Csatolták a capitálisokról, árendáról szóló szerződéseket; a kézhez vett javakról szóló reversálisokat, az árendák, interesek, adósságok kifizetéséről szóló nyugtákat. Két külön kötött könyvben vezették az árvák pénzéből bonyolított kölcsönügyleteket. Feljegyezték a hitelezők nevét, a kölcsön összegét, kamatát, fizetésének idejét, módját, feltételeit. Ezekhez is alfabetikus indexet készítettek. Vezetniük kellett ugyanakkor egy ún. „generalis chronologicus index”-et, amelyben a magistratus részéről az árvákat illető lezárt és az árvagyámnak átadott iratokat kellett beírni időrendben az iratszám feltüntetésével. Az elkészült kötetekhez indexet is csatoltak. A gyámi számadást külön e célra kinevezett számvevő felügyelte.⁸⁹

Az árvavagyont illető fontosabb kérdésekben, mint pl. adásvétel, csere a curator mindig ki kellett, hogy kérje a magistratus állásfoglalását, de a 8 pengő forint alatti ügyleteket, javításokat maga intézhette. A három évre árendába adott ingóságok bérletét a belső tanács, a szőlőterületek évenkénti felügyeletét a curator végezte.

A curatornak is megvolt a maga „levelestára”, ahol a maga által vezetett jegyzőkönyv, azok segédletei, különféle mutatók, vagyonszámolások mellett őrizte a gondviselése alatt lévő árvákra vonatkozó fontosabb iratok: végrendeletek, hagyatéki leltárak, periratok másolatait is, sőt ezekről mérsékelt díj fejében az érintetteknek másolatot is adhatott. 1833-ban a város levéltárában lévő, árvákat érintő régi iratok rendezésére és az árvagyámnak rendezett állapotban való átadására a tanács három tagú küldöttséget nevezett ki.⁹⁰

A gyám a magistratusnak számolt el a rábizott javakkal. A tanács nemcsak a számszaki részét ellenőrizte munkájának, hanem a gondnokit is, figyelve arra, hogy a gyerekek jól neveltetnek-e, járnak-e legalább az olvasásig iskolába, jó helyen szolgálnak-e. A gyám felelőssége volt ugyanis, hogy az árva testi adottságainak megfelelő mesterségre vagy „más élelem módjára” neveltessen, de az is hatáskörébe

88. V. A. 102/a. 3/83. No. 252. 1824.

89. V. A. 101. 5/5. No. 2949. 1831.

90. V. A. 101. 5/5. No. 107. 1833. A küldöttség tagjai voltak: Draskóty János volt város fiskális, Suták Sámuel senator és Martinyi Sámuel számvevő.

tartozott, hogy megakadályozza a magistratus támogatásával a pénz pazarlását pl. költséges, nagy lakodalomra vagy ruhákra.

Mínthogy az árvák vagyonaért az árvagyám személyében és vagyonával felett, megválasztásakor – hasonlóan a jövedelemkezelő árendásokhoz – neki is kezeseket kellett állítani. A netalán a gyámi számadáskor adódó hiányokat a gyámnak saját vagyonából kellett kiegyenlítenie.⁹¹

Az igazgatás megszervezését követően az előjáróknak a hamradik nagy feladatkörükben, a gazdálkodás szervezésében is meg kellett tenni a megváltakozás utáni új helyzethez igazodó döntéseket. Mínthogy a szállásgazdálkodáson változtatni nem akartak, így a közbeneficiumokról: a haszonvételek bérbe adásáról kellett határozniuk.⁹²

A legjövödelmezőbb haszonvétel továbbra is a kocsmáltatás volt. A vicebíró vezetése alatt álló deputatio által tartott licitáláson a legtöbbet ígérő, kauciót is adó és kezeset állító polgárok egy évre kaphatták bérbe a város egyes korcsmaházait. A licitre jelentkezők alkalmasságát a borinspector -és bírák vizsgálták meg, javaslatot téve a nem megfelelő anyagi háttérrel vagy erkölcsi értékkel rendelkezők kizárására. Az évente tartott licitáláson részt vehettek azok is, akik már korábban, vagy éppen akkor voltak korcsmárosok, ha rendezték a város felé minden fennálló adósságukat. Homolya Sámuel, aki 1829-ben volt kocsmáros, az e feladatra történő választásról a következőket írja: „Mínthogy a kocsmárosi szolgálat nagyon össze vagyon kapcsolva jó ismerettséggel, melyet egy kocsmáros több esztendőig csak úgy szerezhet meg magának, hogyha jó nevet s becsületet akar maga előljáróitól nyerni, szükséges dolog mindenkor egy kocsmárosnak azon igyekezni, hogy minél több jókívánói legyenek, több vendégei hozzá járjanak, hogy így a publicum java előmozdíttasson.”⁹³

Az 1820–1830-as években ezt a jó ismeretiséget és megbízhatóságot sokszor az előjárósággal való rokonai kapcsolatok is „garantálták”. A kocsmárosi munkát meghatározó, minden évben megkötött szerződések alapján megállapítható, hogy a hosszabb ideig e feladatokat ellátók a jelentősebb városi tisztségeket viselők közeli (fiú, vej) vagy távoli rokonai voltak. Így a város igazgatásának vezetői a gazdaság e szférájában is jelentős szereppel bírtak. Az önként jelentkezőkből a városvezetés által kiválasztott kocsmárosok között voltak nemesek, nemtelenek, parasztok és kézművesek egyaránt. Kezeseik – akik írásban tett nyilatkozatuk szerint saját vagyonukkal vállaltak felelősséget – általában a jobbmódú szülők, testvérek, távolabbi rokonok, jó ismerősök voltak. A kocsmárosságra jelentkezőnek és két kezesének kaucióként megfelelő biztosítékot jelentő, saját tulajdonban lévő, tehermentes ingatlant (városi házat, szállásföldet, szőlőt, gyümölcsöskertet) bíró igazolást kellett felmutatni a város megbízottjai előtt.

Egy 1837-ből fennmaradt licitálási jegyzőkönyv szerint Nyíregyházán 13 kocsmára 3/4 évre történő árendába vételére lehetett jelentkezni azoknak, akik a bérleti díj mellett kauciót adtak, illetve vinculumot is hajlandóak voltak fizetni. Ez utóbbiakhoz azonban csak az 1830-as években kezdett ragaszkodni a város, amikor helybeli jelentkező híján kénytelen volt a fennhatósága alá nem tartozó vidékieket is bérlőül

91. V. A. 102/a. 15/95. ad. 5. 1838.

92. 1829-ben az előjáróság hozzájárult ahhoz, hogy az angol Ernest Newbue a Sóstón szódát főzzön. 20 évre adták évi 100 Rft-ért neki árendába a tavakat és a környező épületet úgy, hogy továbbra is biztosított maradt az ottani itatási és mosási lehetőség, továbbá a város az épületek javításában semmi részt nem vállalt. Lásd V. A. 101. 2/2. No. 1896. 1829.

93. V. A. 101/e. 37/37. 1794–1829. sz. n. 1829.

elfogadni. Az 1917. számú rendelet értelmében azonban csak a vendégfogadó és a sóstói kocsmá volt nem nyíregyházinak kiadható, de ezek is csak végső esetben, illetve akkor, ha az árendásnak jelentkező készpénzben a sóstóiért 200, a vendégfogadóért 2000 váltóforint kauciót tett le a város kasszájába.⁹⁴ A licitet nyerő kocsmárossal a fiskális jelenlétében kötötték meg a részletes, mindenre kiterjedő, a város hasznát minden lehetőséggel biztosító szerződést. Rögzítették az általában ezüst húszasokban kért, négy részletben fizethető árenda összegét, fizetési módját és a nemfizetés esetén érvényesíthető szankciókat. Ezek közül a legsúlyosabb az volt, hogy az okozott kár vagy adósság megtérítésére a magistratus a kocsmáros javait elárverezhette.

Az italok beszerzése a város feladata maradt. A felvásárlást és a haszon kezelését a váltáságcassa intézte. A kocsmárost is illette haszon az eladott italok után: butellias boroktól egy, hordó pálinkák után 30 váltókrajcár. Ezen kívül csurgás fejében 50 icce bor után 1 icce, 1837-ben egy cseber után 2 icce, öreg cseber után 30 váltókrajcár, egy hordó pálinka után 30 krajcár, 1837-ben egy icce után egy váltóforint járt.

A kocsmárosok feladata az inventárium szerint átvett kocsmáépület állagának, berendezésének óvásán és az italmérésen túl a vendégfogadó jellegű helységekből az ételkészítésre és -tálalásra, valamint a szállóvendégek ellátására is kiterjedt. Kötelessége volt minden kocsmárosnak a borbírák és -inspector lajstromán kívül külön feljegyzést vezetni az átvett italokról. Árulni csak a város által vásároltakat volt szabad. A kiméréshez pedig a vásárbíró által hitelesített mérőedényeket kellett használni.⁹⁵ A hamis iccével való mérésben találtakra első esetben 2, másodikban 4 forintnyi büntetést róttak ki. Arra, aki az italokat meghamisította, először 4 forint büntetés várt, másodsorra pedig kitették a kocsmárosságból. A város az italmérés hasznán kívül egyéb anyagi lehetőségeket is biztosított a kocsmárosoknak, mint pl. a közlegelőn szarvasmarha vagy ló tartását. Tilos volt rossz emberekkel barátkozniuk és cselédektől ital fejében életet, terményt elfogadniuk.

Mindezeket túl a vendégfogadóbéli, az epreskerti és a sóstói kocsmárosokra külön feladatok vártak. A vendégfogadónak báltartási joga is volt. A bálókra szóló engedély megadása, illetve a rendfenntartónak, a bálcomissariusnak a kinevezése az előljárási hatáskörébe tartozott. A bálkon a kocsmáros feladata az italok felszolgáltatásán kívül kiterjedt a szükséges gyertyák beszerzése is. „A szállóra nézve különösen kiköztetik, hogyha ezen városba valamely magyar színjátszó társaság játékok adására az előlülöktől engedelmet nyerend, játszóhely végett részekre a szálló minden bérkívánás nélkül adasson a vendégfogadós által ki, kivéven a téli farsangot, amely idő alatt hasonló kedvezéssel az epreskerti szállókra fognak utasíttatni.”⁹⁶

Az előljárási engedélyt elnyerve az epreskerti kocsmáros is tarthatott bálakat. Ezen kívül a kocsmárosság ellátása mellett gondozta a kocsmához tartozó kertben lévő gyümölcsfákat, tisztán tartotta az utakat, vigyázott a szőlők felé menő kapura. A sóstói kocsmá is vendégfogadó jelleggel működött, valamint hozzá tartozott még a fürdő is. Éppen ezért az itt kocsmárosságot vállalónak az italáruláson és ételkészítésen, a vendégszobák tisztán tartásán kívül feladata volt a fürdő üzemelésének biztosítása is. Ehhez egy alkalmas embert kellett tartania a kocsmárosnak, aki segítségére volt a fürdőszobák és kádak tisztántartásában. A májustól augusztusig dolgozó kisegítő személynek az is feladata volt, hogy a fürdőalkalmatosságok

94. V. A. 101/h. 39/39. 1826:5.

95. V. A. 101. 1/1. 23. fol. 1818.

96. V. A. 101/f. 37b/37b. 1826:5., 1834:8.

rendben és időben a vendégek rendelkezésére álljanak. A fürdőket Szent György-naptól kezdték melegíteni. Az előjáróság döntése alapján a fürdődíj az első két szobában egy kádtól 24, a többiben pedig 15 váltókrajcár volt. (A zsidó vendégek csak a melegítő kemence melletti leghátsó szobát vehették igénybe.) A sóstói kocsmáros feladata volt az ivókutak és sétáló helyek tisztántartása és védelme is. A sóstói kocsmák és fürdő nem tartozott a kocsmárosságra jelentkezők körében a legcsábítóbb lehetőségek közé, hiszen nem egy évben előfordult, hogy licitet sem tudtak tartani, mert csak egy jelentkező volt rá, vagy egy sem. Ilyenkor megfelelő biztosítékok mellett a környékről jelentkezőket is elfogadta a város bérlőnek.

Farsangkor tarthatott bálakat és mérhetett italt 1818-tól Kacska Dániel kávéháza is. A tanács utasítása szerint ezekre az alkalmakra a borbíráknak válogatottabb borokat kellett beszerezni.⁹⁷

A kocsmárosok kötelességeihez hasonlóan a kocsmák működését is szabályozta a város. A mindennapos rend fenntartását, a gyakori verekedések megelőzését szolgálták azok az intézkedések, amelyek tiltották a legényeknek a bottal való járást, vagy amelyek előírták, hogy a délutáni istentisztelet után, de csak 7 óráig engedtetik a muzsikálás és tánc. Külön engedéllyel, és csak a téli napokban lehetett 10 óráig, éjfélig mulatozni. A rendeletek betartására az utca kapitány felügyelt.

Az italok árát a főbíró, majd a választott közönség aszerint állapította meg, hogy mennyiért tudták felvásárolni a szükséges mennyiséget. (Egy-egy bőséges szüret után mérsékeltebbek voltak a beszerzési árak.) A szokásosnál alacsonyabb árakat csak a nagyobb fogyasztást feltételező sátoros ünnepek és országos vásárok idején, valamint kiemelkedő családi ünnepekre (keresztelő, lakodalom) való vásárláskor engedélyeztek.

A város kocsmáltatásból származó jövedelme a megváltakozásig jelentős összegű volt: 1824 után is a regálébevételeknek 50–70 %-a származott a kocsmáltatásból.

A malmokat a már bevett gyakorlat szerint bérelték tovább a molnárok. 1826-ban a Mokranczy szállásokon vett két kötélaljnyi földet a város az itt felállítandó malomnak. A száraz- és vízimalmok mellett működött szélmalom is a településen, de ez 1829-re olyan rossz állapotba került, hogy érdemesebb volt újat építeni, mint megjavíttatni. 1835-ben Sulyán Ádám olajütő malom építésére nyert engedélyt.

1832-ben olyan határozat született, amely szerint a malombírák az inspectorok mellett csak ellenőri kötelességeket gyakorolhattak, így fölöslegessé vált a két malombíró, ezért ezután csak egyet választottak, aki a számadást vezető inspector commissiója mellett adhatta el a malombeli életet.⁹⁸

A választott közönség a malombírák és inspectorok számára 1831-ben dolgozott ki részletes instrukciót. Eszerint a kezük alatt semmilyen termény vagy pénz nem maradt, kivéve a kővágásra szánt árpát a hombárokból, amelyeknek egyik kulcsa a malombíróknál, másik az inspectornál volt. Minden hónapban az inspector jelenlétében minden életet át kellett hordatniuk a magtárba. A tisztségviselőknek járó deputátumokat már csak az inspector adhatta ki.

Minden fontosabb kiadást és bevételt adminisztrálni kellett. Amikor az inspector a katonaság és a rabok részére közhatározás nélkül adott gabonát a városgazdának, mindkettőjüknek pontos listát kellett vezetni az átvettekről és átadottakról, sőt mindezek igazolására egymásnak ellennyugtát is kellett kiállítani.

97. V. A. 102/a. 2/82. No. 3. 1818.

98. V. A. 101. 5/5. No. 19. 1832.; V. A. 101. 3/3. No. 2092. 1830.

A megmaradt életből, terményből a választott közönség határozata szerint az inspector adhatott el. Az így kezéhez került pénzt mihamarabb át kellett adnia a közkassza perceptorának. Kisebb mennyiségű pénz felett csak akkor rendelkezhetett, ha az javításra kellett. A munka díjáról a malombíró is alkura léphetett a mesterekkel 5 váltóforintig, de az összeg kifizetését – inspectori assignatióra – ekkor is a perceptor végezte. Mint a malomügyek fő felelősének „szoros kötelességébe fogván állni ugyancsak az inspectornak minden hónap elsőjén praeses uraknak tabelláris remonstratiót beadni, az elébbeni hónapban bejött élet nemeinek mennyisége, az abból ki- vagy eladott és még megmaradt mennyiség felől, mely remonstratióhoz okvetlen tartozik az eladott életnek bejött s a perceptornek valósággal befizetett áráról az illető perceptornek nyugtatványát is mellékelni.”⁹⁹

A malombírák feladatai közé tartozott, hogy a conventionatusoknak – nótárius, fiskális, doktor, kályhafűtő, sóáruló, órás, kovács, béresek, pástorok, gulyások, csikósok, kerülők, toronyban lévő bakterek, erdőkerülő, comissarius, városi kocsisok, tikosi gazda, vachter, kocsmáros, hajdú, sírásók – kiadja az őket illető terményt. 1818-ig gondoskodott a városházánál működő konyha működtetéséről, a szükséges nyersanyagok beszerzéséről. A keze alá adott malom épületére, a benne levő szerszámokra is gondja kellett, hogy legyen. Ha javításokat látott szükségesnek, akkor jelentette a választott közösségnek.

A malompénztár némely évben együtt volt a pusztapénztárral¹⁰⁰ és sokszor kölcsönöztek is egymásnak.

A választott közönség a malombírák és inspectorok számára 1831-ben dolgozott ki részletes instrukciót. Eszerint a kezük alatt semmilyen termény vagy pénz nem maradt, kivéve a kővágásra szánt árpát a hombárokából, amelyeknek egyik kulcsa a malombíróknál, másik az inspectornál volt. Minden hónapban az inspector jelenlétében minden életet át kellett hordatniuk a magtárba. A tisztségviselőknek járó deputátumokat már csak az inspector adhatta ki.

Minden fontosabb kiadást és bevételt adminisztrálni kellett. Amikor az inspector a katonaság és a rabok részére közhatározás nélkül adott gabonát a városgazdának, mindkettőjüknek pontos listát kellett vezetni az átvettekről és átadottakról, sőt mindezek igazolására egymásnak ellennyugtát is kellett kiállítani.

A megmaradt életből, terményből a választott közönség határozata szerint az inspector adhatott el. Az így kezéhez került pénzt mihamarabb át kellett adnia a közkassza perceptorának. Kisebb mennyiségű pénz felett csak akkor rendelkezhetett, ha az javításra kellett. A munka díjáról a malombíró is alkura léphetett a mesterekkel 5 váltóforintig, de az összeg kifizetését – inspectori assignatióra – ekkor is a perceptor végezte. Mint a malomügyek fő felelősének „szoros kötelességébe fogván állni ugyancsak az inspectornak minden hónap elsőjén praeses uraknak tabelláris remonstratiót beadni, az elébbeni hónapban bejött élet nemeinek mennyisége, az abból ki- vagy eladott és még megmaradt mennyiség felől, mely remonstratióhoz okvetlen tartozik az eladott életnek bejött s a perceptornek valósággal befizetett áráról az illető perceptornek nyugtatványát is mellékelni.”¹⁰¹

Munkájukért az inspectorok 1831-ben cselédtartásra 8 pengő forintot, sallári-umként 40 pengő forintot kaptak a minden tisztségviselőnek járó egyéb juttatásokon felül, valamint 8 pengő forintot cselédtartásra. A malombírák éves fizetése ekkor 16-16 pengő forint volt. Az inspectorokat ezen kívül, a városgazdának átadott

99. Uo. No. 3001. 1831.

100. Pl. 1828-ban. Lásd V. A. 107. 2/228. 1828:1.

101. Uo. No. 3001. 1831.

gabonán felüli részből a kiméréskor 100 köből után két, a többi terménytől 100 után egy köből apadó illette meg.¹⁰²

A mészárszékeket is árendába adta a város a második örökváltság után. Az egy évről három éves időtartamú bérletre a pengő forintban meghatározott vinculum fizetését követően lehetett licitálni. A tehetősebbek mészárosok a kért összegeket azonban gond nélkül le tudták tenni, sőt volt olyan, aki egyszerre több széket is bérelt. A város 1837-ben határozattal igyekezett a székek koncentrációját korlátozni, kimondva, hogy egy személy csak egy széket árendálhat. Ugyanakkor meghatározták a székek profilját is. Három helyen csak szarvasmarhát, egy székben sertést lehetett mérni. A szék hússal való ellátásáról az árendátor gondoskodott. A szarvasmarhákat és juhokat elsősorban a városi lakosságtól kellett beszereznie. Csak akkor vehetett idegentől, ha helyben nem kapott megfelelő minőségű vagy mennyiségű árut. Szükség esetén a város magára vállalta a hús beszerzését, de ilyenkor a mészárosot 4 forint büntetéssel sújtották. Pénzbüntetést kellett fizetnie az árendátornak akkor is, ha az általa kimért hús nem volt friss, ha nem a város által hitelesített mértékekkel mért, ha nem tartotta be a vármegye által meghatározott limitációs árat, ha nem volt rend és tisztaság a székben, és ha a vásárlókkal nem illendően viselkedett. Az általa okozott kárt akár vagyonának elárverezésével is megtéríthette a város.

A mészárosok munkájának segítéséhez a város azzal járult hozzá, hogy engedélyezte a cselédek mellett vágólegények tartását. A mészárosok a felvásárolt állatokat a vágásig maguk tartották el. Ehhez a város külön legelőrészt biztosított számukra. A vágóhíd felépüléséig az állatok levágását a mészárosok saját házaiknál végezheték.¹⁰³

Az árendát négy részletben pontosan fizető, a lakosság és az előljáróság megelégedésére dolgozó mészárosoktól szívesen vette a bérletigényt a közönség. Licitre is csak az jelentkezhetett, akinek szakmai hozzáértéséhez, becsületességéhez nem fért kétség, akire rá lehetett bízni a lakosság ellátását és a városi vagyont képező mészárszéket.

A városi bevételek között megváltakozás utáni jövedelemforrás volt az erdő. 1824-ben, a város jövedelmének számbavételekor, a 40 sectióra osztott erdőből évi 1600 váltóforint származott. A teljes megváltakozás után majd 900 holdnyi erdőterülete lett a városnak. Ezt vásárlások és zálog útján is gyarapították.¹⁰⁴ Az erdőbevételek leginkább a fa-, patics-, vesszőeladásból, a fűhordásból, valamint a be nem fásított, művelés alá adott földek (krumpli-, tengeri-, len-, őszi vetés) terragiumából tevődtek össze. A város erdőből származó bevétele évenként igen változó volt, a megváltakozás utáni regáléjövedelemnek átlagban az egytizedét jelentette.

A második, Károlyiakkal kötött örökváltság szerződés után már mint a város teljes jogába került haszonvétellel számoltak. Ettől kezdve minden tisztújításkor megválasztották az erdőt felügyelő inspectort is. Az első évben, 1824-ben Kováts Ferenc és Szmoljár Mihály személyében két erdőinspectort, később csak egyet választottak. Honoráriumuk évi 30 rénes forint, egy szekér széna, két szekér tűzifa volt. Feladatukként a közönség az erdő védelmét és a városi vagyont képező erdőbeliek rendben tartását jelölte meg. Az eladásokat megszervezhették, lebonyo-

102. V. A. 101. 5/5. No. 3001. 1831.

103. Uo.

104. 1824-ben pl. a Szalai Barkóczy családtól vették meg a bogdányi jószágban lévő Eresztvény erdőt 781 darab fával 1716 forintért, a Kállaiak nagykállói erdejének egy részét pedig az 1830-as évektől zálogban bírták. Lásd V. A. 101/g. 38/38. 1824:16.

líthatták, de a befolyó pénzzel – a többi haszonvétel kezelőjéhez hasonlóan – nem rendelkezettek, a város összes jövedelemforrásából származó bevételeket ugyanis a perceptor kezelte. Munkájuk kiterjedt a vesszővágásra és annak osztására, a boronakészítésre- és árulásra, a gűzsok eladására, a fűhordásra, a száraz gallyak, tuskók, levelek gyűjtésére. A vesszővágást a választott közönség határozata alapján irányították éppen úgy, mint az erre kijelölt küldöttség értékbecslését követő eladást. 1826-tól jegyzőkönyvet kellett vezetniük arról, hogy hol, mikor, miért, mennyi fát vágtak ki.¹⁰⁵

A kettő, majd négy erdőkerülő által vágott gűzsnak való vesszőket az inspector saját udvaráról árulhatta.¹⁰⁶ Az így kezéhez került pénzt pontos lajstrom szerint kellett átadnia a váltáságpénztárnoknak. 1835-ben megtiltották az erdőinspectornak a tövisborona készítését és árulását, és lehetővé tették minden lakos számára, hogy az inspector assignatiója alapján tövist vágjon, ha annak árát előre lefizette a váltáságpénztárnoknak.

A fűhordásra mindig az inspector adhatott engedélyt. Ilyenkor fokozottan kellett figyelnie az erdő védelmére. Ügyelnie kellett, hogy ne kaszálják, csak sarlózzák a fűvet és ne taligával, hanem csak zajdával hordják. Favágáskor a levágott részekről a tuskót kiásatta, ölekbe rakatta, és a választott közönség határozata szerint eladta. A száraz gallyak és levelek szedésére is az inspector adott engedélyt, de csak azoknak, akik igazolni tudták, hogy valamilyen közmunkában (utak tisztítása, garádok igazítása) részt vettek.

Az erdőrongálókat, engedély nélkül gallyat szedőket, fát vágókat, marhájukat beengedőket az inspector feljelentette a tanácsnál, amely két garasnyi pénzbüntetést szabott a rend ellen vétőkre. A bírságpénzből az inspector is részesült: a behajtott marhák után járó hajtásbérnek 2/3-ad részét kapta.

Az erdőbeli kaszálók használatát a választott közönség határozatai szabályozták, az inspectornak csak ezek megtartását és az itt folyó munkát kellett felügyelnie. Kötelességei közé tartozott a Sóstóra, az ott lévő épületekre való vigyázás. Azt is rendszeresen ellenőrizte, hogy a kocsmáros nem tart-e az engedett marhánál többet. Munkájáért fizetést, lóporcióként 11 köből zabot és 180 részlet szénát, valamint évente egy pár jó csizmát kapott.¹⁰⁷ Igazgatási racionalizálásoknál néha ezt a tisztséget is összevonták mással: pl. 1837-ben egy személy volt az erdő- és a cserépinspector.¹⁰⁸

Az erdőhöz hasonlóan a vásártartási jog is – tekintve, hogy ez igazgatási, bíráskodási, rendészeti feladatok megoldását is kívánta – a város kezében maradt. Bár kísérletek történtek a vámjog bérbe adására, de ezek nem jártak sikerrel. A vásár élénkülésének köszönhetően azonban Nyíregyháza az 1820-as évekre a régió elsődleges piacközpontjává vált.

Magyarországon a reformkor végén 52 szabad királyi, néhány kiváltságos város, valamint kb. 800 mezőváros, 13 765 falu, valamint 1204 puszta volt. Nyíregyháza ebben a rangsorban a 38 kiváltságos város között szerepel.¹⁰⁹ Szabolcsban azonban szinte vetélytárs nélkül első, mert a megye 8 mezővárosa sem népességben, sem a kedvezményeket tekintve nem versenyezhetett vele. Egyedül „*Nagykállónak van*

105. V. A. 101. 2/2. No. 1087. 1826.

106. Párját egy krajcárért.

107. V. A. 101. 14/14. No. 3., No. 47. 1840.

108. V. A. 102/a. 15/95. ad. 3., 98. 1838.

109. Hársfalvi, 1982. 62.

némi közigazgatási vonzata, a többieknek még ez sem. Se egy gimnázium, se egy kollégium, se egy manufaktúra, se egy bánya nem „ékesíti” ezt a régiót...¹¹⁰

A szabolcsi vásárok nem voltak túl népesek, néha érdeklődés hiánya vagy az időjárás miatti megközelíthetlensége miatt fel sem álltak. A szabolcsi ember vásározó hajlamát *„jelentős mértékben befolyásolták a közlekedési viszonyok... Szabolcs megye néhány régióját különös mértékben sújtották a tavaszi és az őszi esőzések. A Taktaköz, a szabolcsi Tiszahát, a Rétköz emberei tavasszal és ősszel kényszerültek bezárkózni falvaikba. Még saját határukra is nehezen mozdulhattak ki egy-egy esőzés után, nem is beszélve azokról a hetekről, hónapokról, amikor a Tisza megáradt és Debrecenig látogatta rónaságokat, pusztákat. Ilyenkor legfeljebb csónakokon, ladikokon vagy egyéb vízi alkalmatosságokon közlekedhettek az emberek, sokszor még saját határukban is.”¹¹¹*

Nyíregyháza számára a központi szerepkör kialakulásához egyéni sajátos fejlődése adta meg a lehetőséget. Az újrateremtett közösség, amely harminc éven át leginkább a hegyaljai és a debreceni vásárokat látogatta, 1828-ra a környék fő gabonaelosztó országos vásárait tarthatta. Elsődleges piacközponttá válásában a jó terméseredményeket elérő mezőgazdasági tevékenysége mellett szerepe volt a kiemelkedően jó közlekedéscsoporthelyi helyzetének is, hiszen itt kereszteződött a megyét É-D és K-Ny irányban átszelő postaut, amihez több alsórendű út is csatlakozott, illetve a folyószabályozásig (1846) a Nyírség nyugati peremén haladt a szarvasmarhahajtó út is.¹¹²

Ennek a szerepkörnek a kialakulásához hozzájárult az is, hogy a megye korábbi fő vásáros helyeinek: Nyírmadának, Nyírbátornak, Tiszaszentmártonnak, Tornospálcának vonzása csökkent, 1828-ra Nagykálló és Kisvárdra is alközponttá esett vissza, mivel a forgalom egyre jobban koncentrált a nagyobb vonzáskörrel bíró, új központként jelentkező Nyíregyházán. Nyíregyházának nagy volt a tiszta körzete, vásárain megfordultak Szabolcs és a szomszédos, mezőgazdasági területi hiányos megyék: Szatmár, Bereg, Ung, Ugocsa lakosai. *„Élénk forgalmú vásárai a környék gabonafeleslegének legközelebbi eladóhelyei voltak... Megosztott körzetében 51 település 49000 főnyi népességére 4 alközponttal együtt gyakorolt vonzást, 32 nagyobb népességű település 69000 lakosára 6 várossal és 4 alközponttal együtt. Ebből 3 alközpont vallotta piachelyének.”¹¹³*

„A XIX. sz. elején a kereskedelmi szerepkör a fő városfejlesztő erő. A városok egyéb központi szerepkörei jóval kevésbé érvényesültek: a korábbi védelmi szerep megszűnt, a jogi meghatározás lényegtelené vált, az e korban ugyan növekvő jelentőségű igazgatási szerepkör a feudális viszonyok fennmaradása következtében a lakosság szélesebb rétegeire kevésbé és egyre inkább csak közvetve érvényesült és hasonlóképpen korlátozott volt a kulturális szerepkör hatósugara is... a kézműiparon nyugtató termelés vonzáskört alakító szerepe pedig ... egyre korlátozottabbá vált, a gyárpar pedig még nem alakult ki.”¹¹⁴

110. Takács Péter: Ürbéresek vallomása Szabolcsban, 1772. Bp., 1991. (a továbbiakban Takács, 1991.) 59.

111. Takács, 1991. 68.

112. Kókai, 1998. 109–110.

113. Bácskai Vera: A régi városi polgár élete. *Rubicon*, 1998/7. 33–36. 49.

114. Bácskai Vera – Nagy Lajos: Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban. Bp., 1984. 7.

Nyíregyháza nemcsak nagy kiterjedésű vonzásterülettel rendelkezett, hanem olyan erős térkapcsolatokkal, amellyel periférikus területeket is magához kapcsolott.¹¹⁵

A vásárok szerepe több szempontból is jelentős volt a közösség életében. Egyrészt hatással volt a nagy létszámú mezőgazdasággal foglalkozó népesség iparcikkkel való ellátásához szükséges kézművesek betelepülésére, ösztönözte az árutermelést, valamint bővítette a közösség kapcsolatrendszerét, élénkítette az információáramlást. Mindezeknek fontos szerepe lehet abban, hogy tovább növelte a migráció során alakult városi társadalom „világlátottságát”.

A vásározás mellett a migrációnak, a kézművesek vándorlásának, a kölcsönfelvételnek és nem utolsósorban a családi szálaknak köszönhetően főként a felvidéki településekkel tartott fenn Nyíregyháza élénk kapcsolatot. A kézművesek, akik a felvidéki céhek ez idő tájban történt bezárkózása után – minthogy mesterré válásukat szülőföldjükön alig remélhették – elindultak a török hódoltság után újratelepülő Alföld felé, örömmel települtek ide, ahol a nagyszámú földművelő-állattenyésztő közösség szívesen fogadta őket. Hittestvéreik, a velük egy nyelvet beszélő szomszédai, vagy legalábbis a biztos megélhetést nyújtó közösség igen jelentős vonzóerő volt, hiszen a betelepüléskor még alig egy tucatnyi kézműves száma az 1828-as összeírás idejére több mint háromszázra nőtt. Ehhez természetesen hozzájárult az is, hogy jelentősen megemelkedett a kereslet a lakosság létszámnövekedése (ekkor kb. 15 ezren lakhattak ekkor a városban), illetve a piaclehetőségek kiszélesedése által. A kézművesek betelepülésének van még egy hozadéka: a mesterekhez sok inas és legény érkezett más településekről, más vidékekről, más országokból. Ők is lehettek láncszemek a kapcsolatok kialakításában.

A XIX. század elején többen költöztek ide a Felvidék mellett Szabolcs megye településeiről is.¹¹⁶

A város mikrotársadalmára, a családi kapcsolatokra a házassági anyakönyvek adatai világítanak rá. Sajnos az 1800-as évek eleje előtt keletkezett matrikulák nagyon szűkszavúak: igen ritkán tüntetik fel, ha a házasulandó fél más helységről származik. Az 1810-es évektől azonban már gyakrabban találkozhatunk olyan bejegyzéssel, amely elárulja, hogy a menyasszony vagy vőlegény hol született és hogyan került a városba: pl. itt dolgozott legényként, itt szolgált stb. Ezek az anyakönyvek a város kapcsolatrendszerét tekintve arra is rávilágítanak, hogy az 1753 után alakuló közösség egy majdnem zárt szigetet alkotott. A betelepítés és a spontán bevándorlás következtében ugyanis létrejött egy olyan nagy számú evangélikus közösség, amelynek nagyon sokáig nem kellett exogám kapcsolatot kialakítania, vagyis elég népesek voltak a belülről való házasodáshoz.

Ha mégis idegenből származó feleséget vettek vagy férjet választottak, akkor ezt leginkább Gömör, Liptó, Sáros, illetve az 1830-as évek végétől Szabolcs megyéből tették, igaz innen leginkább filiájukból, Geszterédről és Húgvajból.¹¹⁷

115. A Szabolcs megyei központok két térszerkezeti erővonal (Mándok – Debrecen és Rakamaz – Nyírbátor) mentén helyezkednek el, amelyek Nyíregyházánál metszik egymást. Lásd Kókai, 1998. 109–110.; 118–119.

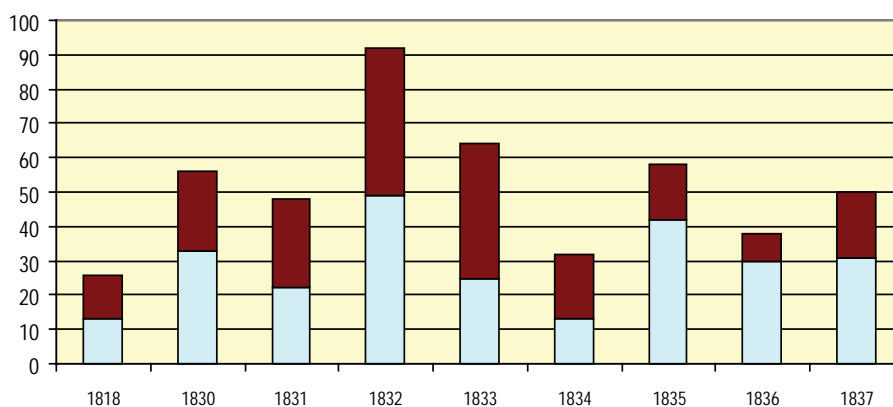
116. Abaújból: Fancsal, Felsőnovaj, Kajsza, Vizsoly, Szepsi, Aszaló, Kassa – Biharból: Nagyvárad, Svábolczi, Monospetri – Borsodból Miskolc és Szirák – Gömörből: Csetnek Gócs, Pongyelok, Nagyrőcze, Hosszúrét – Hajdú: Hajdúböszörmény, Debrecen, Balmazújváros – Komárom: Révkomárom, Komárom – Liptó: Nemetlipcse, Prószek, Brezova, Radimo – Szabolcs: Eszlár, Lök, Nagykálló, Újfehértó, Rakamaz, Kemecse, Ajak, Földes – Szepes: Gölnic, Leszkovján, Stoósz, Szomolnok, Igló, Durand, Lócse – Túróc: Lipóc, Zaturec – Zemplén: Nagygéres, Tokaj, Tolcsva, Erdőbénye – Árva: Kubin, Pest-Pilis: Pilis, Sáros: Eperjes, Zólyom: Ribár a kibocsátó település.

117. Húgvaj neve ma Erpatak.

Szélesebb körű kapcsolatai voltak a csekély számú római és görög katolikus, valamint a református gyülekezet tagjainak, akik elég nagy számban választottak idegenből származó házastársat. A római katolikusok házasságuk korábbi lakhelye mutatja a legtarkább képet, mivel majdnem mindannyian máshonnan jöttek: Abaúj megyéből 18 településről, Árvából 3, Barsból 1, Békéből 1, Beregből 8, Biharból 3, Borsodból és Esztergomból 1-1, Gömörből 16, a Hajdú kerületből 3, Hevesből, Komáromból, Krassóból 1-1, Liptóból 11, Nógrádból 2, Nyitrából 3, Pestről 1, Pozsonyból 4, Sárosból 11, Szabolcsból 32, Szatmárból 1, Szepesből 16, Tornából 1, Trencsényből 3, Túrócból, Ugocsából, Ungból, Zarándból 1-1, Zemplénből 24, Zólyomból 2 helységről érkezett ide a vőlegény vagy a menyasszony a mintavételként vizsgált időszakban, 1818 és 1845 között.

A görög katolikusok és reformátusok közül is többen kötöttek házasságot más településen élőkkal, de ők az 1800-as évek elejétől a néhány felvidéki és zempléni kívül leginkább szabolcsiakat választottak.

Nyíregyházán házasságot kötött római katolikusok (1818–1837)¹¹⁸

A házassági-rokoni kapcsolatkör mellett szélesnek mondható a kulturális és gazdasági kör is. Az evangélikusok leginkább a felvidéki városokban, leginkább Eperjesen tanultak tovább. A tanulmányok befejezésével a német nyelv begyakorlásához általában gyerekként a késmárki vagy lőcsei iskolát, a magyar nyelv elsajátításához leginkább a reformátusok által kiemelten kezelt debreceni vagy a sárospataki kollégiumot választották.¹¹⁹ Volt azonban olyan is, aki Nagykállóban, Hajdúnánáson, Hajdúböszörményben, Hajdúdorogon vagy Polgáron „magánháznál” tanult magyarul.¹²⁰ A város kapcsolata a felvidéki iskolaközpontokkal különösen szoros volt, hiszen innen jöttek az evangélikus gyülekezet papjai, tanítói is.

A gazdasági kapcsolatokban a legmeghatározóbb elem a hitelfelvétel. A XIX. században több száz hitelezője volt a városnak. Közöttük a földesúri plenipotenciárius, Rácz Demeter, a fiscalis Mittuch Ferenc, bécsi és pesti hercegnék, közel és távol lakó földesurak, a város polgárai és egyesületei, Eperjes és környéke egyházi,

118. A görög katolikusok aránya egy 1830-as adat alapján hasonló.

119. A felvidéki cseregyerekek a nyíregyházi professzori iskola diákjai lettek. Lásd Margócsy József: A hajdani professzori iskola. Kelet-Magyarország, 1997. augusztus 2. 11.

120. Márkus Mihály: A bokortanyák népe. Bp., 1943. 13.

jogi és magánszemélyei rangra, korra, jogállásra való tekintet nélkül. A hitelezők közül többen laktak Debrecenben, Egerben, Eperjesen, Késmárkon, Miskolcon, Nagykállóban, Nagykárolyban, Nagyváradon, Pesten, Szomolnokon, Tályán, Tolcsván, de közeli s távoli kisebb nagyobb helyeken is. 1804 és 1829 között majd egymillió forintnyi hitelt vett fel Nyíregyháza 66–6250 forint közötti összegekben. Ehhez igen széles körű kapcsolatrendszerre, illetve a rendszeres kamatfizetéshez és az ahhoz szükséges újabb és újabb hitelfelvételhez folyamatos kapcsolattartásra volt szükség.

A gazdaság más területe is szükségszerűvé tette a nyitást, mégpedig a közvetlen környezet: Szabolcs megye települései és a tágabb régió, a Hegyalja, Bihar – ezen belül leginkább Debrecen –, valamint Bereg és Szatmár felé is. Egyrészt a hegyaljai és debreceni vásárok mint beszerzési színterek jelentősek (bor-, állatvásárlás), másrészt Nyíregyháza is a térség elsődleges piacközpontjává, Szatmár és Bereg számára meghatározó gabonaelosztó- eladó helyévé vált. Amikor már itt is tartottak országos vásárt, a szomszédos települések és a környező megyék lakosai mellett pl. a cseh, lengyel kereskedők is megfordultak. Az interetnikus kapcsolatok révén Nyíregyháza nemcsak a lakosság számára szükséges iparcikkekhez, hanem hasznos információkhoz is jutott.

Az adásvétel mellett pénzkereseti lehetőségek is kapcsolták a várost a Hegyaljához, ahova többen szőlőmunkára jártak. De a városi kocsmák számára is itt vették az e célból kijelölt küldöttek a jobb minőségű borokat. Deputációk révén tartott továbbá a város kapcsolatot azokkal a földesurakkal, előljárókkal is, akiktől földet, erdőt béreltek vagy zálogoltak. Ezek általában egy napi járóföldön belül voltak, és közülük többen egyéb pénzügyi kapcsolatban is álltak a várossal, pl. innen vettek fel kisebb összegű kölcsönöket, amit néha betudtak az árendába.

A gyakran úton lévő megyebeli (leginkább balkányi, berceli) és pesti állat-, gyapjúkereskedőkkel, valamint pálinkaliferánsokkal az előljáróság levélben tartott folyamatos kapcsolatot. A XIX. század elejétől fennmaradt levelezőkönyvek tanúsága szerint élénk volt a kapcsolat a legényvándorlás kiinduló és célállomásaival is. A gazdasági, kulturális és házassági vándorlási területén bizonyosságlevél kiadása, vagy hagyaték miatt volt élénk a levélváltás az előljáróságok között. Rendészeti ügyekben is gyakran kurrentálnak: tolvajok, más bűnelkövetők vagy kóbor állatok felkutatása miatt. Hasonló körlevélformájú a kapcsolattartás a környék támogatást kérő iskoláival vagy az ország segítségre szoruló, tűz-, víz-, elemi csapást szenvedett településeivel.

Szigorú és hivatalos volt a parasztközösség kapcsolattartása a nemesi vármegyével: rendszeresen írásban tettek jelentést a szolgabíráknak, a nemesi közgyűlésnek, élénk levélváltás zajlott a katonaság helyben tartózkodó vezetőivel és távolabb lévő parancsnokaikkal.

Külön csoportba sorolható az a levelezéssel fenntartott kapcsolat, amit jogaik védelmében alakítottak ki. Így írtak pl. megváltkozásuk után a jogi helyzetük tisztázása érdekében a Helytartótanácsnak, majd sikertelenségük után több Budán élő ügyvédnek. Hasonló helyzet alakul ki az 1830-as években is, mikor a város autonómiájának megőrzése érdekében királyi privilégiumot szeretett volna kapni. Ennek eléréséhez bécsi ágenst kerestek. A sikerhez néha azonban elengedhetetlen volt az, hogy kisebb nagyobb deputációk személyesen is felkeressék az ügyekben eljárókat némi „kedveskedéssel”.

A város fizetnivalói közül csak a földesuraknak vitték az előjárók közül választott küldöttek uradalmi vagy családi központjukba, a Dessewffyeknek Fintára, a Károlyiaknak Nagykárolyba a kötelező tartozást. A kölcsönök kamatait legtöbbször a közeli nagyvásárokon megjelenő kereskedők közvetítésével juttatták el a hitelt nyújtókhoz.

A betelepítés, illetve a későbbi bevándorlás által befolyásolt, dominánsan a Felvidékre irányuló többágú kapcsolat – a főként gazdasági és igazgatási feladatok végzése során – kibővült egyrészt egy szélesebb régiót magában foglaló hálózattal, másrészt Szabolcs megye települései felé irányuló vonallal is. A betelepítéskor nyert, és a joggyarapodásokkal egyre bővülő belső autonómia megtartására való törekvés közvetetten bár, de rákényszerítette a várost a széles körű kapcsolatok kialakítására. Megfelelő személyes támogatókat kellett szereznie a nemes vármegyében és az udvarban, kellő számú hitelezőt az országban, a birodalomban és olyan ismereteket, amelyek elengedhetetlenek voltak az új kiváltságokkal való éléshez. A belső autonómia mellett az egymásra utaltság, a területi munkamegosztás, a közigazgatási hierarchiából származó alá-, fölérendeltség jogi, városhálózati, piacközponti jelleg mind hozzájárult Nyíregyháza kapcsolatrendszerének kialakulásához.

A sokféle megforduló nyíregyháziak nem csak a hitellehetőségeket fedezték fel, hanem nyitott szemmel járva a világot megfigyeltek minden olyan kezdeményezést, amelyet itthon ők is megvalósíthattak. A tudást fontosságának felismerését mutatja, hogy a XIX. század elején külön iskolában tanulhattak a kicsit, illetve a nagyobb fiúk és lányok. Főként az írás-olvasás-számolás tudományával és a vallástannal ismerkedtek a gyerekek Mihóky Mátyás, Turinyi Ádám és Király János vezetésével, de a nagyobb fiúk szent történelmi történeteket, földleírást és latint, nagyobb lányok pedig természettörténelmet és szepárdit is tanultak. 1836 áprilisában elkezdődött az oktatás a Vasárnapi Iskolában. Az evangélikus Kollman Sámuel és Nagy Sámuel tanítók, akik „minden rendes fizetés nélkül” ajánlották a tanítást azt remélték, hogy az iskolából kimaradt ifjak: inasok, legények, fiatalabb mesterek, szántővetők számára itt a mindennapi életben szükséges olyan hasznos dolgokat taníthatnak, mint a levél- és szerződésírás, utalványok, elismervények, nyugtatványok kitöltése. Lelkesedésüket azonban az érdeklődés hiányában nem pótolta, így az iskola hamar bezárta kapuit.¹²¹

1806. augusztus 20-án született evangélikus eklézsiái határozat a professzori iskola megszervezéséről.¹²² A 3500 forintos közadakozásból összegyűlt alapítványból 500 forintért vásárolták meg Dióssy Tamás házhelyét. Az alapkövetételre 1807. február 17-én került sor. Az iskolában főként eperjesi professzorok tanítottak, így Karloviczky József, majd Király István, Greguss Tamás, Jurányi Sámuel.¹²³

1831-től mintegy száz taggal működött a városi kaszinó, ahol folyóiratokat és könyveket is lehetett olvasni.¹²⁴ 1832. december 8-án létrehozták a „Magyar olvasó társaságot”. Az egyesület célja „a magyar nyelvben leendő előhaladás, annak terjesztése”. A 4 forint tagsági díjjal fizető 50 tag között volt Martinyi József városi

121. Erről bejegyzés Susztek Sámuel naplójában olvasható. Közölve: Galambos – Kujbusné, 1998/1. 10–11.

122. Margócsy József: Ezeréves a magyar iskola. A nyíregyházi „professzori iskola”. Kelet-Magyarország, 1995. 266. sz. 10.

123. Itt tanult Korányi Frigyes orvosprofesszor és Jurányi Lajos professzor is. Lásd Cserenyák, 1987. 98–99.; Emlékkönyv. Kiadja az alapításának 150. évfordulóját ünneplő Nyíregyházi Kossuth Lajos Gimnázium. Szerk. Horváth Sándor, Margócsy József.

124. Cserenyák, 1987. – hivatkozva Fényes Elekre. (Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. Pest., 1851. 150-3.)

fiscalis, Inczédy György, Galánffy János, Elek Salamon, Takács Alajos, Jurányi Sámuel, Kovács János. Előbb Martinyi, lakásán, aztán a nagyvendéglőben, később a Mezőssy-féle 1545. sz. házban, aztán Sulyán József házának emeletén gyűltek össze 1849-ig. Az egyesület elnöke Inczédy György, Elek Salamon, majd Galánffy János volt, pénztárnoka Takács Alajos, könyvtárnoka Jurányi Sámuel, majd Kovács János.¹²⁵

A magyarosodásban való előbbre lépést fontosnak tartók szorgalmazták a főként ócseh nyelvet használó „tót” közösség nyelvváltását. Berzeviczy Gergely, a tiszántúli evangélikus kerület felügyelője is ajánlotta az itt élőknek a magyar nyelv tanulását és felhívta a figyelmet arra, hogy minden iskolában tanítsák is. Az 1820-as évektől havonta kétszer, és a sátoros ünnepek másodnapján is magyar nyelvű az evangélikusok istentisztelete. Mind több esküvő, keresztelés és temetés is magyarul történik.¹²⁶ Az evangélikus egyházban először 1833-ban tartottak magyar nyelvű konfirmációt. Minthogy a lakosok mindinkább értették az ország nyelvét, 1836-ban a város tanácsa ekként rendelkezett: *„ámbátor ezen város lakosai a magyarosodásban is meglehetősen haladnak elő, a közönségessé tételek mindazonáltal az ágostai vallást követők temploma előtt még mindig, a város utcáin pedig többnyire csak tót nyelven történnek. Minthogy a köztudomás szerint a lakosok már a magyar nyelven teendő hirdetések is megértik, egyébiránt biztosan lehetne reményelni, hogy csak az előhaladáshoz célirányosan alkalmaztatva hajtassanak végre a haladás további előmenetelesítését eszközzendő intézetek, azok várt következtetéssel fognak a célnak megfelelni. Ez okból a tanács előlülői oda utasítatnak, hogy az utcákon teendő köz-hirdetéseket azonnal magyar és tót nyelveken, az ágostai vallást követők temploma előtt pedig felváltva magyar és tót nyelveken úgy tétessenek, hogy eleinte a magyar hirdetések tót nyelvre is fordítottassanak, és később lassanként kieszközöltessen, hogy a közönségessé tételek csupán magyar nyelven történjen meg.”*¹²⁷

A város előjárói fontosnak tartották az élet-, egészség és vagyonvédelem érdekében azokat a rendelkezéseket, amelyeknek hatására 1833-ban közadakozásból négy termes kórházat építtetettek, 1835-ben engedélyt adtak a sokáig fölöslegesnek tartott második gyógyszerár felállítására is,¹²⁸ valamint szorgalmazták tűzkármentesítési egyesület létrehozását, ill. a tragédiák megelőzésére a házépítéskor a tűzbiztonsági szempontból szükséges intézkedések betartását. Kötelezték az építtetőket arra, hogy házaikat cseréppel fedjék. A helybeli Fitkonidesz Mátyásnak 1833-ban engedélyt is adott a város arra, hogy cserepet égessen. 1834-ben pedig a vicebíró vezetésével már azért ment küldöttség Gyöngyösre, hogy tapasztalatokat szerezzen egy, a város által üzemeltetett cserépetetővel kapcsolatban. 1835-ben meg is alapították a cserépetetőzetet a főbíró inspectorsága alatt. Cserépmesternek a balmazújvárosi Fésüs Jánost hívták. Egy évre szóló próbaszerződése szerint köteles volt évi 100 000 jó cserepet égetni. Bére 1000 jó cserep után 10 váltóforint, ugyanennyi téglá után 5 váltóforint, miközben az égetett cserepet a helybelieknek

125. Lukács, 1886. 241.; Margócsy József: *Olvasó Társaság Nyíregyházán*. Kelet-Magyarország, 1997. 214. sz. mell. 13.

126. Cservenyák, 1987. 98.

127. V.A. 101/a. 9/9. No. 1830. 1836.

128. Nyíregyháza egészségügyéről Fazekas Árpád közölt figyelemre méltó írásokat: Fazekas Árpád: Orvosi emlékek Szabolcs-Szatmárban. Nyíregyháza, 1975.; Fazekas Árpád: Szabolcs-Szatmár megyei levéltár orvosi-egészségügyi vonatkozású iratai. In: Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás, I-II. Szerk. Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1979. 145-164.; Fazekas Árpád: Mozaikok Szabolcs-Szatmár orvosi múltjából. Nyíregyháza, 1988.

20 váltóforint/1000 darab, vidékieknek 25 váltóforint/1000 darabért adták el.¹²⁹ A várost a fáért és az égetéshez szükséges egyéb költségek fedezéséért 2000 cserép illette. Ha az elkészített cserepek fele rossznak bizonyult, a kiadásokat a mester köteles volt megtéríteni. Jó munkáját a város egy köblös köles alá való földdel honorálta, három év elteltével pedig bevették lakosnak. 1843-tól új mesterrel, Czapkai Sámuellel kötött szerződést a közönség.¹³⁰ Ez a contractus a mesterek feladatait is rögzítette.

A cserépinspector fő feladata a cserépmester munkájához szükséges feltételek megteremtése, az égetés és kirakodás ellenőrzése, valamint a cserépeladás szervezése volt. Mint az 1830-as években más haszonvételeknél, itt sem kezelte a pénzt, még akkor sem vehette el az assignatiójára eladás alá bocsátott cserepek árát, ha a pénztárosok közül egyik sem volt elérhető. Az inspector munkájáért 1000 eladott cserép után 1 váltóforintot, 1000 eladott téglá után 30 váltókrajcárt kapott.

A tűzvédelmi intézkedésekre azért volt szükség, mert a könnyen és gyorsan égő anyagokból készült, sokszor szorosan egymás mellé épített házakban gyakran tett kárt kisebb-nagyobb tűzvész.

1832. augusztus 11-én, szombaton dél tájban támadt tűz özvegy Koch Pálné kerékgyártónál a vigyázatlansága miatt.¹³¹ Minthogy száraz, szeles idő volt aznap, a náddal fedett házakra nagyon gyorsan átterjedtek a lángok, elégetve a szomszédságban álló, náddal fedett malmokat is. A Csillag utcán keletkezett tűz *„nagy sebesen rohant le a Debreceni utcának mind a két során egészen az evangélikus oskoláig, és a vele átellenben lévő Németh kovács házáig, mely csudaképp sértetlen maradt, bár a lángok még alól rajta is egynéhány házakat megemésztették. Azalatt Kovács György házától le egészen az Arnóti utcáig, melyet valamint a Róka-zúgot és Rózsa utcát s a Csillag utcának nagy részét a lángok két óráig tartott dühöngése elhamvasztotta. Százharminc nyolc ház égett le, nem számítva az ólakat. Ehhez hasonlítható tűz még Nyíregyházán nem volt.”* A város a szegényebb károsultak között 1000 forint váltócédulát, és az újraépítéshez szükséges fát osztott ki.¹³²

Hasonló nagy csapás volt az előtte lévő évben a kolera. Az országos járványról a hírt a nyíregyháziak a 1831. június 28-án tartott iskolai körvizsgálatra érkező Komáromy József tokaji lelkész révén Kobilitz Dánieltől hallották. Az első kolerás július 4-én halt meg, majd két hét múlva a katonai kórházban újabb két, majd három, majd egyre több ember vesztette életét az epemirigynek is nevezett betegségben. *„... sűrűen hulltak a colera áldozati, minden pillanatban más-más lakostársunk haláláról lehet hallani... A holttestek két arra rendelt targoncán naponta hordattak ki esténként hét óra tájban énekszóval mindannyian eltakarítandók... Első, ki szokott rendtartással mégpedig éjjeli 11 órakor kivitetett, volt özvegy Sutákné, kinek emlékköve a colerások közt most is látható. Kezdetben ezeknek végső tiszteletjökre a harangozás is megtagadtatott, utóbb harangoztak, de csak eltakarítatásuk előtt. Kezdetben a colerásokat senki sem kísérelte ki a temetőhelyre a rémítő félelem miatt,*

129. V. A. 101. 7/7. No. 1374. 1835.

130. V. A. 101. 16/16. No. 36. 1844.

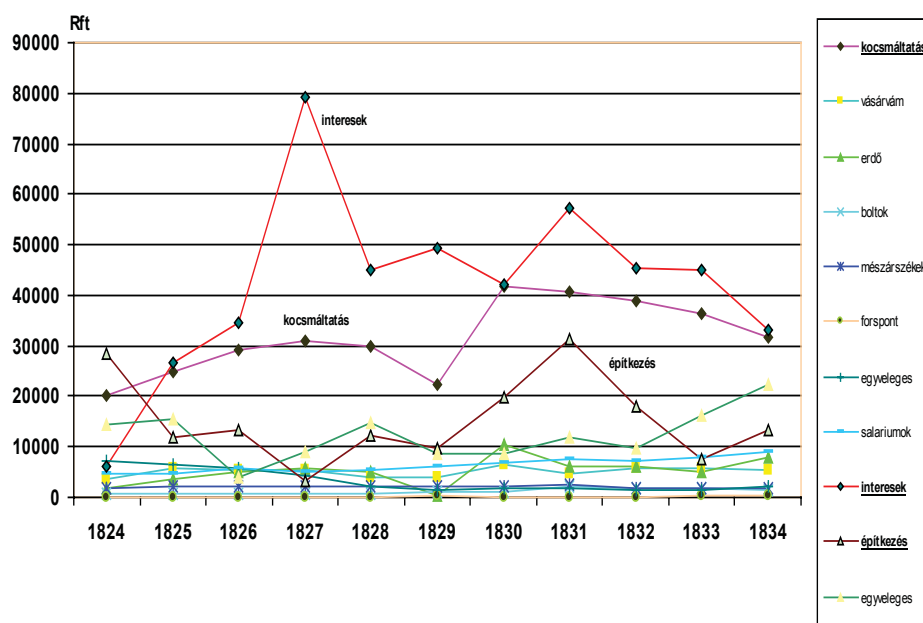
131. Lukács szerint a legény vigyázatlansága miatt támadt a tűz, amely gyorsan terjedt az erős szél miatt. Lukács, 240.

132. „Történetkönyv, melyben Nyíregyházi Evangélikai Ekklesiának XIX dik századtól kezdve évenkénti történetei - Miklósfy Sámueltól szerkesztve és Nagy Sámuel - Susztek Sámuel és Mihályik Mátyás által írva az első két évtizedben kivált T. Jurányi Ádám kéziratából más két évtizedben már gazdagabb kút főkből merített adatok szerint 1841 ik és 42 ik években lehetőképp összegyűjtve és leírva az Ekklesia oltárára hálás szível letétettek és akkori nagy érdemű Presbyter Uraknak ajánlottak” című kéziratából (a továbbiakban Történetkönyv) 264.

mellyel minden szív el vala fogódva.... A szállásokon colerában meghalálozottakat eleink éjjelenként hordták be a temetőbe, s anélkül, hogy az egyházi vagy városi felsőbbségnek bejelentették volna, magok elásták vagy csak a kész sírokba bocsáták be, amiért is a megholtak anyakönyvében július utolsó és augusztus első napjaiban nem kevés hézag van... a colerában megholtak számát nem lehet pontosan adni. Az anyakönyvben ilyen csak 420 van, de mivel ez évben összesen 1060 halott volt és egy-egy évben körülbelül 400 temettetik el nálunk, így a colerában meghalálozottak számát legalábbis 600-ra lehetne tenni.¹³³

A csapások sorát az 1830-as évek első felében még földrengés is tetézte. 1834. október 15-én reggel 8 órakor észlelték a rengést, aminek következtében nemcsak az evangélikus templom mennyezete, hanem sok ház fala is megrepedt, kéményeik lehulltak. Bár jelentős anyagi kár keletkezett, de emberéletet nem követelt a rengés sem ekkor, sem október 31-én, amikor reggeli 5 órakor volt kisebb „földindulás”.

Nyíregyháza város bevételei és kiadásai (1824–1834)

133. Történetkönyv 251.